

IZ POLITIČKE POVIJESTI MOLVARSKÉ PODRAVINE U MEĐURATNOM RAZDOBLJU

FROM POLITICAL HISTORY OF MOLVA'S PODRAVINA IN THE INTER-WAR PERIOD

Vladimir Šadek

Koprivničko-križevačka županija

Nemčićeva 5

48000 Koprivnica

vladimir.sadek@kckzz.hr

Primljeno / Received: 10. 4. 2008.

Prihvaćeno / Accepted: 12. 10. 2008.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 94 329 (497.5) Molva

SAŽETAK

Izbori nakon stvaranja Kraljevine SHS te u cijelom međuratnom razdoblju pokazali su da je narod molvarske Podravine većinski podržavao Hrvatsku seljačku stranku i da ostale stranke na tom području nisu imale podršku znatnijeg dijela stanovništva. Režimske stranke djelovale su uz podršku birokracije i srpskog pučanstva, uzdajući se u pomoć žandara koji su provođenjem represije povećavali nezadovoljstvo seljaka. Nakon što je Radić učlanio stranku u Seljačku internacionalu, napuštaju ga najutjecajniji stariji podravski kadrovi, a popularnost HSS-a u Podravini pala je nakon što je Radić na državnoj razini ušao u koaliciju s radikalima. Zbog toga je na izborima 1927. godine HSS dobio najmanji broj glasova u cijelom međuratnom razdoblju.

Nakon parlamentarnih izbora 1931. u Podravini se počinju organizirati ogranci režimskog JRSD-a koji je bio veoma nepopularan među narodom. Velike nepravilnosti vlastima su stvarali pripadnici ustaške organizacije, što je bilo osobito izraženo na pograničnim područjima zbog blizine logora Janka-pusta u Mađarskoj. Na izborima 1935. režimske su snage potpuno poražene, a popularnost HSS-a i opozicijskih snaga sve se više osjećala. Stvaranjem ogranaka HSS-ovih asocijacija opozicijske su snage sve više gubile utjecaj, čime je HSS preuzimao kontrolu nad radom lokalne uprave. Izbori 1938. dokazali su potpunu premoć HSS-a u Podravini.

Najistaknutiji političar u Molvi u međuratnom razdoblju bio je Franjo Novaković. On se krajem dvadesetih godina istaknuo kao lider HSS-a tamošnjeg kotara, koji 1935. pobjeđuje na parlamentarnim izborima noseći listu opozicije u kotaru Đurđevac.

Ključne riječi: Molva, kotar Đurđevac, Franjo Novaković, HSS, izbori, stranke, režim

Key words: Molva, Đurđevac county, Franjo Novaković, Croatian Peasants' Party-HSS, elections, political parties, regime

Za proučavanje političke povijesti Molva u razdoblju između dva svjetska rata, od 1918. do 1941., nezaobilazno je uzeti u obzir događaje i procese koji su se odvijali na cijelom području toga dijela Podravine. Prije svega, bitno je promatrati kontekst zbivanja u dijelu kotara Đurđevac, područja općina Virja i Đurđevca, ali i područja kotara Koprivnica, koji graniče s molvarskom općinom, Novigradom, Hlebinama i Prekodravljem. Taj dio Podravine u ovom radu podrazumi-

jevam kao molvarsku Podravinu. Taj dio Hrvatske je nakon stvaranja Kraljevine SHS spadao u Bjelovarsko-križevačku županiju, podijeljen u navedena dva kotara koji su sa sjedištima u Đurđevcu i Koprivnici sve to vrijeme administrativno dijelili taj dio Podravine. Vidovdanskim ustavom to je područje potpalo pod Osječku oblast, nakon stvaranja Kraljevine Jugoslavije ušlo je u sastav Savske banovine, a 1939. navedena dva kotara čine dio Banovine Hrvatske.

Najznačajniji dio izvora za ovaj rad crpljen je iz Hrvatskoga državnog arhiva u kojemu se građa za političku povijest Podravine u međuratnom razdoblju javlja u mnogim fondovima. Najvećim su dijelom korišteni fondovi VI, XXI, XXIII, fond Radić, Predsjedništvo Zemaljske vlade i fond Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske 1945. - 1987. Naravno da bi za ovu tematiku bilo korisno pretražiti fondove arhiva u Beogradu i Bjelovaru, što treba izvršiti prilikom opsežnijeg istraživanja s tematikom središnjeg dijela Podravine. Ovaj rad samo će otvoriti neka pitanja i pokrenuti razmatranja o istraživanju područja i razdoblja koje dosad nije dovoljno opsežno istraženo. Prikaz istraživanja međuratne povijesti područja središnje Podravine najvećim dijelom možemo čitati u radovima Mire Kolar-Dimitrijević koja je napisala niz radova o političarima i događajima u kotaru Đurđevac.¹ Za đurđevački dio Podravine značajni su i radovi Dragutina Feletara, Hrvoja Petrića, Jurja Magjerca te zbornik Blaža Magjera.² Na većinu tih radova poziva se i u ovom radu.

STVARANJE KRALJEVINE SHS

Odlukom Hrvatskog sabora 29. listopada 1918. Hrvatska je izašla iz Austro-Ugarske Monarhije i ušla u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Dotad su već bile odrađene predradnje za osnivanje odbora Narodnog vijeća u podravskim mjestima. Odbori Narodnog vijeća osnivani su po mjesti-

¹ KOLAR, Dimitrijević, Mira. Briga Podravine za djecu ugroženu u Prvom svjetskom ratu. Podravina 4, Samobor, Meridijani, 2006., str. 130 - 157; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Pisma Podravaca Stjepanu i Antunu Radiću. Podravski zbornik 18, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1992., str. 71 - 118; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Prilog revolucionarnoj povijesti Virja od razvojačenja do Prvoga svjetskog rata (1881. - 1914.). Virje na razmeđu stoljeća III. Virje: Zavičajni muzej Virje, 1987., str. 7 - 10; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Politički život Novigrada Podravskog do Drugog svjetskog rata. Općina Novigrad Podravski: izabrane teme. Novigrad Podravski, Nakladna kuća »Dr. Feletar«, 2001.; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Trnoviti životni put đurđevačkoga političara Tome Jalžabetića. Đurđevački zbornik: v povodu 70. obletnice življenja Đuke Tomerlina-Picoka. Đurđevac: Rajna Golubić, Ivan Hodalić, Velimir Piškorec, 1996., str. 248 - 257; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Virje od završetka Prvoga svjetskog rata do šestosiječanjske diktature. Virje na razmeđu stoljeća V. Virje: Zavičajni muzej Virje, 1993., str. 107 - 111; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Prilog poznavanju života i rada radićevca i humanitarca dr. Đure Basaričeka. Podravski zbornik 23. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1997., str. 85 - 98; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava 1927. do 1928. Podravina 7. Samobor, Meridijani, 2005., str. 47 - 51 i 65 - 80; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Mara Matošec. Koprivnica, Nakladnička kuća »Dr. Feletar«, 1993.; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Život i rad profesora Viktora Pogačnika. Podravski zbornik. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1991., str. 131 - 145.

² FELETAR, Dragutin. Podravina. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1989.; FELETAR, Dragutin. Industrija Podravine. Geografsko društvo Hrvatske, Zagreb, 1984.; FELETAR, Dragutin. Koprivnički događaji od 1918. do 1920. Studije i radovi o Podravini. Čakovec: Zrinski, 1982., str. 201 - 208.; FELETAR, Dragutin. Demografske značajke općine Molve. Župa i općina Molve: izabrane teme. Molve: Poglavarstvo općine Molve, 1998., str. 46 - 56; VELAGIĆ, Savo. Izbori između dva svjetska rata. Podravski zbornik 26/27. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2001., str. 117 - 130; VELAGIĆ, Savo. Matija Krog i radnički pokret u Đurđevcu i okolici. Podravski zbornik 9. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1983., str. 32 - 48; MAGJER, Blaž. Časti i dobru zavičaja. Zagreb, pretisak 1992.; PETRIĆ, Hrvoje. Pregled povijesti molvarske Podravine. Župa i općina Molve: izabrane teme. Molve: Poglavarstvo općine Molve, 1998.; PETRIĆ, Hrvoje. Općina i župa Drnje. Drnje: Nakladna kuća »Dr. Feletar«, 2000.; PETRIĆ, Hrvoje. Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća. Općina Novigrad Podravski: izabrane teme. Novigrad Podravski: Nakladna kuća »Dr. Feletar«, 2001.; MAGJEREC, Juraj. Majka Božja Molvarska, Rim, 1957.

ma diljem Podravine te su održavali sjednice i obavljali poslove iz djelokruga lokalne uprave. Politička situacija u Podravini bila je tih dana veoma nepovoljna, a posljedice svjetskog rata snažno su utjecale na život stanovništva. Zbog regrutacije je zemlja ostala bez mladih ljudi, od kojih su mnogi poginuli na bojištu, a velik broj Podravaca bio je ranjen. Upisi ratnih zajmova, rekvizicije i razni nameti za vojsku prouzročili su veliku bijedu, a slaba privreda još je više padala. Velik problem predstavljala je nestašica hrane, što je dalo uspješnu podlogu razvoju šverca i procvatu zeleništa. Brojni dezertteri po šumama formirali su zeleni kadar koji je svojim hajdučkim i pljačkaškim akcijama još više ugrožavao život stanovnika. No, i u tako teškim prilikama Podravina je udomila i prehranila velik broj siročadi i ugrožene djece iz Istre, Dalmacije, te Bosne i Hercegovine, koja su ovamo prebačena zbog rata i neimaštine. Migracije su doprinijele tome da se sastav stanovništva prilično izmijenio, a zbog brojnih ljudskih gubitaka uvelike se osjetio manjak radne snage, što je pogoršalo socijalno stanje u selima.³

Okolica Molva nije bila lišena takvih nedaća. U Virju, gdje je tijekom rata bila konjska bolnica, u studenome 1918. došlo je do nemira zbog ponašanja zapovjedništva koje je konje i inventar bolnice rasprodavalo poput ratnog plijena. Stanovništvo je smatralo da ima pravo prvokupa zato što su mnogima konji oduzeti rekvizicijom za rat. Budući da je netko zapalio bolnicu, a nemiri su se pojavili u Kloštru i Đurđevcu, u Bjelovarsko-križevačkoj županiji proglašen je prijeki sud.⁴ U Đurđevac su u studenome 1918. stigli pripadnici Narodne straže iz Zagreba i oduzeli oružje ljudima iz Hrvatskog sokola tvrdeći da su nepouzdana,⁵ a u Virju su to učinili žandari iz Bjelovara, pri čemu su demonstrirali silu među narodom.⁶

Ujedinjenjem sa Srbijom 1. prosinca 1918. godine stvorena je Država Srba, Hrvata i Slovenaca. Narodno vijeće ukinuto je sredinom prosinca, a u kotareve su uskoro stigli kraljevi komesari. Srpska vojska tada u većem broju dolazi u Podravinu, a uskoro zbog raznih razloga počinje i njezino nasilje nad stanovništvom.⁷ Pučanstvu su nametnuti razni porezi koji su teško podmirivani, a skora zamjena krune u dinar u omjeru 4:1 još je više pojačala nezadovoljstvo. Osobito je teško bilo u Prekodravlju koje je nakon ulaska u Kraljevinu SHS Dravom ostalo potpuno odsječeno od ostatka Podravine. Tamo je do kraja 1918. harala grupa kadaraša koji su brojnim pljačkama i razbojstvima narodu tjerali strah u kosti. Ta grupa uhvaćena je u prosincu 1918., no time se napetost nije utišala.⁸ Nakon izbijanja revolucije Bele Kuna u susjednoj Mađarskoj stanje uz granicu još se više zakompliciralo, a zabrana okupljanja u pograničnim područjima ograničila je društveni život.⁹

Ideja boljševizma među narodom Podravine nije bila raširena kako su to u dopisima isticali državni činovnici. Sam bjelovarsko-križevački župan Matija Lisičar obilazio je u svibnju i lipnju 1919. kotare Đurđevac i Koprivnicu, pritom držeći skupštine sa stanovništvom i konferencije s učiteljima te je u izvješćima Predstojništvu Zemaljske vlade u Zagreb pisao kako bojazan od utjecaja revolucije Bele Kuna nije realna. Usprkos tome, u Podravini je bilo smješteno osam žandarskih postaja, a kao razlog se navodila borba protiv krijumčarenja.¹⁰ Iako je župan bio uvje-

³ FELETAR, Dragutin. Podravina. Nav. dj., str. 115 - 133; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Trnoviti životni put..., nav. dj., str. 251 - 257; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Briga Podravine..., nav. dj., str. 130 - 157.

⁴ KOLAR-Dimitrijević, Mira. Virje od..., nav. dj., str. 107 - 111.

⁵ KOLAR-Dimitrijević, Mira. Trnoviti životni put..., nav. dj., str. 257 - 259.

⁶ KOLAR-Dimitrijević, Mira. Virje od..., nav. dj., str. 107 - 111.

⁷ KOLAR-Dimitrijević, Mira. Trnoviti životni put..., nav. dj., str. 257 - 259.

⁸ Podravac. Koprivnica, br. 5, 1 (1918.).

⁹ KOLAR-Dimitrijević, Mira. Virje od..., nav. dj., str. 107 - 111.

¹⁰ Hrvatski državni arhiv (HDA). 1.78.1: Predsjedništvo Zemaljske vlade (PRZV), Kutija 962. Broj. 6114/1919.

ren da opasnosti od boljševizma nema, iz Prekodravlja je primao dopise o opasnosti od Hrvata boljševika koji rade u službi Mađara.¹¹

Zbog nesređene situacije s Mađarskom stanovništvu nije bio dopušten odlazak u Prekodravlje.¹² Kako su mnogi seljaci imali posjede s druge strane Drave, tražili su županovo dopuštenje da idu u Prekodravlje, a bili su spremni za svoja prava ići i u Beograd. Naročito je mnogo takvih slučajeva bilo u Molvama čiji su općinski odbornici slali dopis komandi IV. armijske oblasti. Tražili su da se vlasnike zemlje pusti preko Drave i u tome ih je i župan podržao. Navodili su kako vojnici u Prekodravlju švercaju s Mađarima te da za mito štite švercere, pa ne puštaju seljake preko Drave kako ne bi vidjeli što rade. Zato je vojska, prema njihovu mišljenju, izmislila da preko Drave dolaze mađarski boljševici. Seljaci su smatrali da će se, ako ih se pusti preko Drave, krijumčarenje smanjiti.¹³

Župan Lisičar je u dopisu vladi i sam kritizirao postupke vojske¹⁴ te govorio da je glava krijumčarenja u Zagrebu, a da su u Podravini samo krakovi. Krijumčarenje je bilo uhodano i pojedinci su se preko noći bogatili, što ne čudi kad se uzme u obzir što se prevozilo preko granice. Najzanimljivije je bilo to što su se u Mađarsku krijumčarile neobilježene krune koje su kod zamjene s dinarom žigosane lažnim pečatima. Župan Lisičar u izvješću navodi da je svakodnevno preko granice odlazilo 100.000 komada takvog novca.¹⁵ Ako se, pak, netko od seljaka usudio trgovati s Mađarima, i ako je bio uhvaćen, dobio je teške batine od srpskih vojnika. Župan Lisičar je na kraju zbog takvih postupaka vojske podnio ostavku.¹⁶

RAZVOJ STRANAČKOG ŽIVOTA

Budući da je od osnutka Hrvatske pučke seljačke stranke Stjepan Radić najveću podršku imao među seljaštvom Podravine, potpuno je logično da se taj trend nastavio i nakon svjetskog rata. Represija režima i Radićeva dosljednost dodatno su narod približili HPSS-u, pri čemu su velik utjecaj imali i njegovi ljudi diljem Podravine. U kotaru Đurđevac Radić je glavni oslonac imao u seljaku Tomi Jalžabetiću, potpredsjedniku stranke i uglednom političaru iz Đurđevca. Jalžabetić je obilazio sela, održavao sastanke sa seljacima te svakodnevno okupljao sve veći broj pristasa.¹⁷ Poslije Prvoga svjetskog rata, uz mjesne organizacije po selima, osnovani su općinski odbori HPSS-a u Đurđevcu, Ferdinandovcu, Virju i Molvama, a u njihove su sastave izabrani najaktivniji članovi.¹⁸

Rad HPSS-a u Podravini znatno je ojačao povratkom mladih ljudi iz rata, a istodobno su svoj utjecaj gubile bivše vodeće stranke. Mlađi kadrovi vrlo su zaslužni za uzlet stranke, a valja spomenuti da je uz njih organizaciju stranke u Podravini provodio Stjepan Radić osobno. Župan bjelovarsko-križevački Matija Lisičar u Zagreb je slao drukčija izvješća o političkoj situaciji među stanovništvom. Smatrao je da je republikanska agitacija među seljaštvom sasvim propala.

¹¹ HDA. 1.78.1: PRZV, Kut. 960. Br. 7665/1919.

¹² Rijeka Drava određena je kao demarkacijska linija duž granice s Mađarskom, a prema prijašnjem uređenju, granica je bila nekoliko kilometara dalje. Poslije je Prekodravlje ipak ostalo hrvatsko.

¹³ HDA. 1.78.1: PRZV, Kut. 962. Br. 7939/1919.

¹⁴ Srpski su vojnici u ovom kraju dočekani kao braća, a neki vojnici dočekivali su na cesti seljake i oduzimali im mlijeko, maslac, sir, prasad i dr. Doduše, plaćali su im, ali onu cijenu koju su vojnici sami odredili.

¹⁵ HDA. 1.78.1: PRZV, Kut. 962. Br. 7939/1919.; 6114/1919.

¹⁶ KOLAR-Dimitrijević, Mira. Trnoviti životni put..., nav. dj., str. 257 - 259.

¹⁷ Jalžabetić je sastanke održavao i na području koprivničkog kotara. Tako je, primjerice, u ožujku 1919. u Hlebinama govorio na skupu pred oko 500 ljudi. Demokrat. Koprivnica, br. 7, 1 (1919.)

¹⁸ VELAGIĆ, Savo. Matija..., nav. dj., str. 32 - 48.

Navodio je kako je narod nesporno privržen monarhiji, no postavlja se pitanje o tome tko kome prvi treba položiti prisegu: narod kralju ili kralj narodu.¹⁹

U đurđevačkom dijelu Podravine najutjecajnije pravaš bio je bivši zastupnik Petar Mayer koji je u svojim redovima okupljao ponajviše intelektualce i službenike. Mayer je bio poznat po tome što je svojim glasačima plaćao vlak do mjesta birališta, Kloštra, a da bi okupio još više birača za svoju stranku, sve koji su glasovali za njega častio je gulašom. Međutim, svoju dosljednost u političkom djelovanju Mayer je pokazao prelaskom u Demokratsku stranku u kojoj je bio vrlo aktivan već u predizbornoj kampanji 1920. godine. Utjecaj pravaša slabio je i u ovom dijelu Podravine te su se između 1919. i 1929. sveli na samo jednu grupu, nazvanu Organizacija frankovaca. Ta grupa nije imala nikakav utjecaj među narodom, a njezina se aktivnost svodila na neuspješne agitacije od izbora od izbora. Nastojeći ometati skupove HPSS-a, služili su se napadima i raznim parolama. Jači utjecaj imali su tek u Virju i Ferdinandovcu, a značajniji frankovci bili su Sebastijan Fusić, Adolf Slunjski i Franjo Vinković.²⁰

Prvi parlamentarni izbori u Kraljevini SHS raspisani su za studeni 1920., a važnija izmjena u odnosu na prijašnje izbore bila je ta što je izborno pravo omogućeno svim muškarcima starijima od 25 godina. Kotarski načelnik u Đurđevcu, Stilinović, uoči izbora u Bjelovarsko-križevačku županiju je javio kako je sve seljaštvo uz Radićevu Seljačku stranku, a predviđao je nešto glasova i Pučkoj stranci.²¹ U Virju je 1. studenoga predizborni skup organizirala Demokratska stranka predvođena Wilderom, Baričevićem, Radančevićem i Mayerom. Međutim, kao i kod nekih prijašnjih sastajanja demokrata, ponovilo se to da im protivnici nisu dopustili govoriti, pa skup nije niti održan. Mlađi Virovci, među kojima je najglasniji bio bivši oružnički časnik Hegedušić, rekli su kako demokratskim zastupnicima ne dadu govoriti te su pozvali ljude da se razidu. Demokrati su odustali od prepirke i uputili se u Đurđevac gdje su isti dan u hotelu Preradović održali skupštinu pred oko 100 do 150 ljudi.²²

Izbori, koji su održani 28. studenoga, pokazali su da su predizborna predviđanja bila potpuno točna te da se rezultati lokalnih izbora nisu mnogo mijenjali. Pobjeda HPSS-a bila je potpuna, što je bilo osobito izraženo u kotaru Đurđevac gdje je lista HPSS-a od 11.164 važeća glasa, osvojila više od 95 posto. Demokratska stranka osvojila je nešto manje od dva posto glasova, Hrvatska zajednica jedan, a svi ostali još manje. HPSS je u svim mjestima osvojio između 86 i 99 posto glasova.²³

Izbori 1923. godine ponovno su dokazali veliku vjernost Hrvata Stjepanu Radiću. U kotaru Đurđevac lista HRSS-a je od 12.648 važećih glasova osvojila 96 posto, a demokrati su osvojili samo dva posto. Mandat je tako osvojio Tomo Jalžabetić. U kotaru Đurđevac u odnosu na izbore 1920. nije bilo velikih promjena. U Molvama je HRSS dobio ukupno 579 glasova, a na izbore su izašla 582 birača.²⁴

¹⁹ Izjavu da pristaju položiti privremenu prisegu, uz župana Lisičara, potpisali su Tomo Jalžabetić, Nikola Kovačić, Štefo Fućak, Petar Lenardić, Janko Tomrlin, Jakob Horvat, Lujo Kresinger, Antun Jušnić, Milan Poljan, Ivan Sedmak, Ignac Ferenčić, Valent Miletić, Gjuro Plasec, Valent Tomrlin i Andro Fućek. HDA. 1.78.1: PRZV, Kut. 962. Br. 4788-7939/1919.; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Virje od..., nav. dj., str. 107 - 111.

²⁰ HDA. 01.1561 : SDS RSUP SRH. Br. 01.22

²¹ HDA. Grupa XXIII: Izbori u Kraljevini Jugoslaviji. Br. 19; VELAGIĆ, Savo. Izbori..., nav. dj., str. 117 - 130; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Trnoviti životni put..., nav. dj., str. 259 - 263.

²² HDA. XXIII. Br. 19.

²³ VELAGIĆ, Savo. Izbori..., nav. dj., str. 117 - 130; HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.21. i 01.22.

²⁴ HDA. XXIII. Br. 112.

HSS-OVI PODRAVSKI DISIDENTI

Tijekom Radićeva boravka u inozemstvu predstavnici Federalističkog bloka, u svrhu rušenja radikalske vlade, sklopili su sporazum s Demokratskom strankom. Tim sporazumom nastaje Opozicijski blok koji je izazvao raskol među demokratima, tako da se grupa oko Pribićevića izdvaja i osniva Samostalnu demokratsku stranku. Sklapanjem Opozicijskog bloka zastupnici HRSS-a uključili su se u rad Narodne skupštine. Iako su imali dovoljnu većinu, kralj nije dopustio da Opozicijski blok formira vladu, nego se blokiranjem rada Skupštine osiguravala velikosrpska vlada. Radić tada u potrazi za saveznicima odlazi u Moskvu gdje stranku uključuje u Seljačku internacionalu.²⁵

Radićev bliski suradnik Rudolf Horvat²⁶ iz Koprivnice prvi ga je zbog toga otvoreno kritizirao. Rekao je da je učlanjenje stranke u Seljačku internacionalu velika pogreška kojom je hrvatski politički pokret u inozemstvu dobio komunističko obilježje. U tome ga je podržao i Tomo Jalžabetić koji je već dulje vrijeme bio nezadovoljan radom stranke i svojim položajem u njoj. Kao bivši potpredsjednik, nije bio zadovoljan što nije sudjelovao u odlučivanju o važnijim temama u radu stranke. Nije mu se svidio ni način na koji su stranku, u vrijeme Radićevih izbivanja, vodili potpredsjednici HRSS-a Maček i Predavec. Iako je bio član odbora većine Radićevih institucija, smatrao je da su ga mlađi stranački dužnosnici ignorirali u ključnim gospodarskim i financijskim temama. Smatrao se marginaliziranim jer on je pomagao stranku kada to nitko nije želio činiti te je pridonio njezinu opstanku u najtežim vremenima. Jalžabetić je već u siječnju 1922. godine pokazao svoje nezadovoljstvo. U Bjelovaru je sazvao sastanak vodećih HRSS-ovaca Bjelovarsko-križevačke županije na kojem se raspravljalo o radu stranke. Tamo su vođenje stranke prvi put javno kritizirali njezini članovi.²⁷

Učlanjenjem stranke u Zelenu internacionalu nezadovoljstvo je još više došlo do izražaja. U kući Rudolfa Horvata 26. prosinca 1924. održana je konferencija nezadovoljnika Radićevim postupkom. Horvat je predlagao da HRSS ostane kod svoga narodnog programa jer će inače biti proglašen komunističkom strankom. Sudionici sastanka kritizirali su Radićev samovoljni pristup Seljačkoj internacionali te utvrdili da se vodstvo stranke u važnim pitanjima za stranku i narod pokazalo nesposobno. Na cjelodnevnom sastanku prisutni su odlučili raskinuti s Radićem i osnovati novu stranku pod nazivom Neovisna hrvatska seljačka republikanska stranka. Međutim, kad je vlada 1. siječnja 1925. godine uvela Obznanu²⁸ na rad HRSS-a, grupa oko Rudolfa Horvata odustala je od stvaranja nove stranke.²⁹ Radić svojim nekadašnjim važnim suradnicima nije oprostio taj postupak, nego ih je kaznio izostavljanjem njihovih kandidatura na izborima 1925. godine. Tako je Radićevim otpisivanjem starijih kadrova iz koprivničkog i đurđevačkog kotara - Hor-

²⁵ MATKOVIĆ, Hrvoje. Povijest..., nav. dj., str. 152 - 169.

²⁶ Dr. Rudolf Horvat (Koprivnica, 1873. - Zagreb, 1947.) bio je značajan hrvatski povjesničar i društveni djelatnik. Autor je 60 knjiga i 1200 članaka u raznim časopisima. Jedan je od osnivača HPSS-a. Godine 1920. biran je u Narodnu skupštinu u Beogradu kao nositelj liste u Zagrebačkoj županiji, a na izborima 1923. u Valpovu. Više o njemu vidjeti u: ZNANSTVENI skup Dr. Rudolf Horvat - život i djelo. Dr. Rudolf Horvat: život i djelo: u povodu 50. obljetnice smrti (1947. - 1997.) i 125. obljetnice rođenja (1873. - 1998.). Koprivnica: Povijesno društvo, Družba »Braća hrvatskog zmaja«, Nakladna kuća "Dr. Feletar", 1998.

²⁷ Više vidjeti u radu: KOLAR-Dimitrijević, Mira. Trnoviti životni put..., nav. dj., str. 259 - 263.

²⁸ Vlada je zbog pristupa Seljačkoj internacionali na HRSS odlučila primjenjivati Zakon o zaštiti države te su raspušteni svi stranački ogranci, zabranjen je rad stranke, a vodstvo HRSS-a je uhićeno. Time se pokušalo politički onеспособiti glavnog opozicijskog suparnika.

²⁹ DESPOT, Zvonimir. Politički put dr. Rudolfa Horvata. ZNANSTVENI skup Dr. Rudolf Horvat - život i djelo. Dr. Rudolf Horvat..., nav. dj., str. 59 - 71.

vata, Jalžabetića, Škrinjara, Lovrekovića i Vrtara - Podravina izgubila znatan dio utjecaja u vrhu HRSS-a.³⁰

Uvođenjem Obznane uhićeni su članovi vodstva HRSS-a, no vlada Radićevoj stranci nije zabranila izlazak na izbore, tako da su vodeći ljudi na terenu pripremali candidature. Zbog isticanja nezadovoljstva kod starijih kadrova Radić je u Podravini odlučio promovirati nove ljude. Mreža organizacija HRSS-a na području podravnih mjesta prilično se proširila pa je gotovo svako selo do 1925. godine imalo organizaciju.³¹

Uoči izbora 1925. vodstvo HRSS-a kao kandidata u kotaru Đurđevac postavilo je Miška Račana iz Velikih Zdenaca. Račan je trebao biti prijelazno rješenje dok se ne istakne neki značajniji kandidat koji bi zamijenio Tomu Jalžabetića. Radić se tada sve više oslanjao na bogatog seljaka Valenta Hodalića iz Đurđevca, kojega su poslije Radić i Predavec često posjećivali, te ga je pokušao promovirati za vođu HRSS-a u đurđevačkom kotaru. Međutim, bilo je očito da Hodalić nije bio ni približno sposoban kao Jalžabetić, ali kandidiran je na izborima 1927.³² godine.

Ubrzo nakon izbora na kraljevu su inicijativu potaknuti pregovori radikalskih predstavnika sa zatvorenim Radićem. Već 27. ožujka, prema uputi Stjepana Radića, Pavle Radić je u Narodnoj skupštini pročitao izjavu kojom HRSS priznaje političko stanje po Vidovdanskom ustavu, uz potrebu revizije, a uskoro se stranka ogradila i od članstva u Internacionali. HRSS je nakon toga iz svog imena uklonio termin »republikanska« i promijenio naziv u Hrvatska seljačka stranka. Preokret u Radićevoj politici rezultirao je potpisivanjem sporazuma HSS-a i Narodne radikalne stranke u srpnju 1925. te sastavljanjem zajedničke vlade.³³

Međutim, narod je bio zbunjen i mnogi Podravci su se razočarali u HSS-u. Svoju priliku u tome su vidjeli disidenti koji su uoči izbora napustili stranku. Vinko Lovreković najavio je osnivanje Hrvatske samostalne seljačke stranke, no njegovo djelovanje u Podravini nije došlo do izražaja. Nešto više uspjeha imala je grupa oko Jalžabetića preko djelovanja Hrvatske federalističke seljačke stranke.³⁴ Početkom 1926. federalisti su formirali mjesne organizacije u sljedećim mjestima: u Virju s oko 520 članova (oko 120 bivših članova HSS-a), Molvama 50, Đurđevcu 20, Novom Virju 15, Ferdinandovcu deset te u Hampovici, Kloštru, Sesvetama i Šemovcima s dva do pet članova.³⁵

AKTIVNOSTI FRANJE NOVAKOVIĆA I RAD PODRAVSKIH ZASTUPNIKA U OBLASNOJ SKUPŠTINI

Iako je Kraljevina SHS Vidovdanskim ustavom podijeljena na 33 oblasti, one su se zbog žestokog otpora naroda počele osnivati 1924., a tek 1927. osnovane su samoupravne oblasne skupštine. Kotari Koprivnica i Đurđevac tom su podjelom potpali pod Osječku oblast, čime je središnja Podravina smještena na samu marginu oblasti i bila je prilično udaljena od njezina središta

³⁰ Isto; MATKOVIĆ, Hrvoje. Povijest..., nav. dj., str. 179 - 192.

³¹ Tijekom 1924. osnovane su organizacije HRSS-a u Šemovcima, Hampovici, Molve Gredama, Sirovoj Kataleni, Mičetincu i Svetoj Ani. HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22.

³² Isto. Br. 01.22.

³³ Više o tome vidjeti u radu: MATKOVIĆ, Hrvoje. Povijest..., nav. dj., str. 179 - 201.

³⁴ Nezadovoljnici sporazumom s radikalima u studenome 1925. okupili su se oko Hrvatske zajednice koja se udružila s pojedinim Radićevim disidentima, tako da su u siječnju 1926. osnovali Hrvatsku federalističku seljačku stranku. U ljeto 1927. pridružili su im se Hrvatska stranka prava i Hrvatski republikanski seljački savez (disidenti HSS-a) te je formiran Hrvatski blok. Više o tome: MATKOVIĆ, Hrvoje. Povijest..., nav. dj., str. 202 - 212.

³⁵ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22.

Osijeka.³⁶ Uoči izbora za Oblasnu skupštinu u središnjoj Podravini se odvijala vrlo zanimljiva kampanja. Osobito su aktivni bili članovi organizacije HSS-a, koji su radom na terenu htjeli namjestiti stanje nastalo raskolom. Iako je vrh HSS-a na đurđevačkom području forsirao Valenta Hodalića, tamošnjim glavnim pokretačem stranačkih aktivnosti pokazao se Franjo Novaković, seljak iz Molva.³⁷ Kao raniji suradnik Jalžabetića, on je u molvarski HSS 1924. godine okupio 550 ljudi, a poslije je izabran za predsjednika kotarske organizacije HSS-a Đurđevac.³⁸ U predizbornoj kampanji kod izbora za osječku Oblasnu skupštinu pokazao se kao odličan organizator i lider organizacije. U razdoblju od 19. prosinca do 9. siječnja 1927. Novaković je održao 30 pozvanih sastanaka u kotaru Đurđevac.

U kampanji je Novaković došao i u Novigrad gdje je pristašama HRSS-a čestitao sretnu Novu godinu. Na to je disident Franjo Vrtar prosvjedovao i telefonirao kotarskoj oblasti da pošalju žandare jer Novaković buni narod. U pojedinim su mjestima Novakovića na skupovima pratili: Viktor Pogačnik³⁹ kao kandidat na listi iz Đurđevca, Milan Solinger kandidat iz Pitomače, Franjo Torbašinović, kandidat iz Kloštra, i Valent Živko, potpredsjednik kotarske organizacije HRSS-a. Na svim sastancima Novaković je tumačio politički položaj Hrvata, važnost oblasnih izbora te potrebu što većeg seljačkog jedinstva. Na svim se sastancima skandiralo Radiću i odobravalu se njegova politika, no negdje su se pojavili i protivnici politike HRSS-a. Oni su na početku govorili da je Radić izdajica, no nakon što im je obrazloženo pravo stanje, priznali su da je Radić jedini koji vodi zdravu seljačku politiku. Kod takvih situacija Novaković je primijetio da narod malo čita ili, pak, čita novine sklone režimu. Također je primijetio da su rijetka mjesta gdje se narod nije žalio na postupke činovnika, lugara i šumara, a negdje su se ljudi žalili i na postupke oblasnih tijela. Ljudi u Molvama žalili su se kako unatoč pravu na besplatni ogrjev, kao pravoužitnici Imovne općine Đurđevac, moraju plaćati ugljen po političkom ključu. Iako su neki ugljen platili još tijekom lipnja 1926., nisu ga dobili do zime. Slična se situacija događala i s drvima za ogrjev. U Molvama su se žalili i na postupke općinskog blagajnika za kojega je općinski odbor tri puta donio odluku da ga se razriješi. Međutim, veliki župan nije priznavao njihove odluke. Unatoč svim nedaćama, Novaković je primijetio kako je podravski narod ustrajan u borbi za seljačka

³⁶ Osječka oblast bila je druga najveća u zemlji, odmah iza Zagrebačke, s površinom od 13.394 četvorna kilometra i sa 779.823 stanovnika. Obuhvaćala je područje bivše Virovitičke i Požeške županije te većeg dijela Bjelovarsko-križevačke, osim kotara Čazma i Križevci. KOLAR-Dimitrijević, Mira. Stjepan Radić..., nav. dj., str. 47 - 51 i 65 - 80.

³⁷ Franjo Novaković (1892. - 1939.) kao seljak iz Molva bio je vrlo aktivan u razvoju društvenog i gospodarskog života svoga mjesta. Krajem 20-ih godina istaknuo se kao najznačajniji organizator HSS-a u kotaru Đurđevac te je postao predsjednik kotarske organizacije stranke. Tijekom izborne kampanje 1927. godine vršio je vrlo aktivnu kampanju i obilazio sve dijelove kotara, a na izborima je izabran za zastupnika Oblasne skupštine u Osijeku gdje dobiva funkciju njezina glavnog tajnika. Tijekom diktature bio je pod prismotrom režima i često maltretiran i zatvaran, a na izborima 1935. kao nositelj liste opozicije za kotar Đurđevac premoćno osvaja mandat zastupnika Narodne skupštine. Godine 1938. odlazi u Beograd i sudjeluje u radu parlamenta nakon čega prelazi na stranu JRZ-a. Na izborima 1938. nosio je listu JRZ-a u đurđevačkom kotaru i pritom doživio težak poraz.

³⁸ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22.

³⁹ Viktor Pogačnik (1874. - 1945.) diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1899. te nakon godinu dana rada u gornjogradskoj velikoj gimnaziji odlazi raditi u mostarsku gimnaziju gdje ostaje do 1908. godine. Nakon toga radi kao upravitelj Više djevojačke škole u Sarajevu, upravitelj Muške učiteljske škole, inspektor škola u Bosni i Hercegovini, a od 1916. počinje raditi kao povjerenik za socijalnu politiku u vladi Bosne i Hercegovine. Nakon izbora 1921. godine prijevremeno je umirovljen, nakon čega se vraća u Đurđevac. Na izborima 1927. kandidirao se na listi HSS-a i bio izabran u Skupštinu Osječke oblasti. Na izborima nakon proglašenja oktobra Ustava izabran je u Narodnu skupštinu te je obnašao je dužnost ministra šuma i rudnika (1932.) te ministra na raspoloženju (1932. - 1934.). Bio je glavni organizator JRSD-a u đurđevačkoj Podravini i predsjednik kotarske organizacije, zbog čega je postao omražen u narodu. Više vidi u: Kolar-Dimitrijević, Mira. Život i rad profesora Viktora Pogačnika. Podravski zbornik. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1991., str. 131 - 145.

prava i čovječansku politiku te je smatrao da put do toga vidi jedino kroz vodstvo Stjepana Radića.⁴⁰

Snažna kampanja HSS-ovaca nije dopustila da neka druga opcija iznenadi na izborima. Iako je Tomo Jalžabetić agitirao u korist federalista, ipak nisu osvojili niti jedan mandat.⁴¹ Izbori su održani 23. siječnja 1927. godine, a HSS je na području đurđevačkog kotara osvojio svih pet mandata. Tako su u Skupštinu Osječke oblasti izabrani Valent Milek iz Virja, Franjo Torbašinović iz Kloštra, Milan Solinger iz Pitomače, Viktor Pogačnik iz Đurđevca i Franjo Novaković iz Molva.⁴² Osječka Oblasna skupština konstituirana je 23. veljače, a za njezina je predsjednika izabran Tomislav Pavetić iz Broda na Savi. Franjo Novaković iz Molva izabran je za prvog tajnika Oblasne skupštine, a ušao je i u Odbor za narodno gospodarstvo. Viktor Pogačnik bio je izabran za pročelnika Odjela za financije, člana Odbora za zdravstvo i socijalnu skrb te člana Odbora za prosvjetu.⁴³

Ohrabreni solidnom potporom na oblasnim izborima u Koprivnici, podravski su federalisti pokušali proširiti svoj utjecaj i na đurđevački kotar. Organiziranjem skupova na koje su dovodili stranačke prvake, slali su određene poruke potencijalnim biračima i nastupali kao kritičari djelovanja HSS-ovih zastupnika u Oblasnoj skupštini. U Virju su 29. lipnja organizirali skupštinu na koju su iz vodstva HFSS-a stigli Josip Belobrč, Đuro Kumičić i Stjepan Buć, a pridružili su im se podravski federalisti Franjo Vrtar i Tomo Jalžabetić. Kako je skup bio najavljen dva tjedna ranije, kotarska organizacija HSS-a uvidjela je nastojanja HFSS-a i odlučila skup spriječiti. Na skupu se pojavilo oko 125 federalista, ali Novaković je organizirao dolazak dvostruko više radićevaca koji su skandiranjem »Živio Radić! Živio HSS! Dolje izdajice!« nadglasavali govornike. Novaković je pisao Radiću da su federalisti lažima pokušali utjecati na ljude, a najviše im smeta što »...ne mogu opet zajašiti na našu grbaču.«⁴⁴ Lideri federalista obećavali su narodu da će, ako dođu na vlast, nastaviti radove na regulaciji Drave i gradnju mosta. Federalist Belobrč je nakon svega htio razgovarati s Novakovićem, na što mu je on odgovorio da sa seljačkim odmetnicima nema razglabanja. Kako nisu uspjeli održati svoje govore, federalistički vođe napustili su skup. Novaković je komentirao agitaciju federalista riječima: »Znamo kak vuk čuva ovce, a znamo kak prejde on koj sedne na gran pak jo onda seče. Tako će i oni pod sobom podsjeći gran.«⁴⁵

I na parlamentarnim izborima, koji su održani 11. rujna 1927. godine, u kotaru Đurđevac očekivano je pobijedio HSS. Iako mandat Radićeva kandidata Hodalića nije ni približno došao u pitanje, ovaj je put lista HSS-a od 10.396 glasova osvojila oko 74 posto, što je 21 posto manje u odnosu na izbore 1925. godine. Na području đurđevačkog kotara najviše razočaranih HSS-ovih pristaša privukla je lista Hrvatskog bloka koja je osvojila 12 posto glasova. Blokaši su najviše glasova dobili u Virju, Đurđevcu, Ferdinandovcu i Molvama. Hrvatska pučka stranka osvojila je oko četiri posto, od čega najviše u Đurđevcu, Virju i Molvama. Samostalna demokratska stranka dobila je oko tri posto, Demokratska stranka i Srpska narodna radikalna stranka po dva posto, a sve ostale liste osvojile su zajedno oko jedan posto glasova.⁴⁶

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Krajem prosinca 1926. Tomo Jalžabetić je u Budančevici oformio federalističku organizaciju s nekoliko članova. To je pokušao učiniti i u Kloštru gdje je početkom siječnja 1927. organizirao skup kod gostioničara i trgovca Subotičanca, no tijekom govora okupljeni su seljaci Jalžabetića ismijavali, tako da mu skup nije uspio. HDA. 815. Pismo Ivana Maturanca iz Budančevice, 9. 1. 1927. godine.

⁴² KOLAR-Dimitrijević, Mira. Stjepan Radić..., nav. dj., str. 65 - 80.

⁴³ KOLAR-Dimitrijević, Mira. Stjepan Radić..., nav. dj., str. 65 - 80; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Virje od..., nav. dj., str. 115 - 119; KOLAR-Dimitrijević, Mira. Život i rad..., nav. dj., str. 138 - 139.

⁴⁴ HDA. 815: Fond Radić, kutija 1. Pismo Franje Novakovića iz Molva Stjepanu Radiću, 30. lipnja 1927. godine.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ VELAGIĆ, Savo. Izbori..., nav. dj., str. 117 - 130.

Na općinskim izborima 1927. HSS-u je u Podravini opet porasla popularnost. Zbirno je u cijelom kotaru osvojio 102 općinska mandata dok su sve ostale liste zajedno dobile 40 mandata. U Molvama je HSS dobio osam mandata u Općinskom vijeću, Demokratska stranka osvojila je dva mandata, a Hrvatski blok i Hrvatska pučka stranka dobile su po jedno mjesto.⁴⁷ Stranačke organizacije HSS-a pismima su početkom 1928. javljale u središnjicu stranke u Zagreb da se u redove HSS-a vraćaju bivši nezadovoljnici, što se osobito primijetilo u mjestima gdje su tijekom parlamentarnih izbora 1927. ojačali federalisti. Tajnik HSS-a iz Virja, Josip Široki, pisao je tajništvu HSS-a da je organizacija uspjela u svoje redove privući i neke bivše nezadovoljnike koji su prije istupili iz stranke i pridružili se Hrvatskom bloku, odnosno HFSS-u, a Franjo Novaković pisao je da su neki Molvarci, koji su bili zavedeni da ih je Radić izdao, konačno uvidjeli pravo stanje pa su se odlučili vratiti u stranačke redove.⁴⁸ To je bilo vrijeme kad su u Podravini osnivane prve organizacije Seljačke sloge, koje su kao kulturno-prosvjetne organizacije HSS-a okupljale prije svega žene i mlade, u pjevačkim i dramskim skupinama, te organizirale razne priredbe. Predsjednik HSS-a đurđevačkog kotara, Franjo Novaković, poticao je organizacije da osnivaju stranačke ogranke Seljačke sloge u svojim mjestima, ističući kako to nije samo politička, nego i prosvjetna i gospodarska institucija koja izvire iz seljaštva i kojoj je kamen temeljac položio sam Stjepan Radić.⁴⁹ Time se povećalo stranačko članstvo, o čemu je oblasni zastupnik Pavao Jakupić govorio na sjednici koprivničke kotarske organizacije u listopadu 1927. kad je rekao da treba krenuti s organiziranjem mladih unutar stranke.⁵⁰ U Podravini je bilo i mnogo pretplatnika za stranački list Dom putem kojega je vodstvo stranke organizacijama na terenu davalo upute za rad te stanovništvu predočivalo aktualnu politiku HSS-a.⁵¹

Rad podravskih zastupnika u Oblasnoj skupštini u Osijeku, koji su svi bili iz redova radićevaca, također je pridonio jačanju HSS-a središnje Podravine. Rad Oblasnog odbora ojačao je dolaskom Radićeva pouzdanika i bivšeg gradonačelnika Križevaca Ljubomira Maštrovića na njegovo čelo. Tada je Ždala dobila pomoć za uređenje cesta, a ruševna obala Drave kod Molva je uređena. Na zahtjev zastupnika odlučeno je da se uredi prijevoz preko Drave na cesti Molve - Repaš - Ždala, a Oblasni je odbor dao pomoć za nabavu motornog čamca za prijevoz. Radilo se i na uređivanju odvodnih kanala đurđevačke Podravine, u Prekodravlju, Novigradu, Hlebinama i Virju je zaposlen liječnik, sufinancirano je organiziranje gospodarskih sajмова i stočarskih izložbi, pomagana su vatrogasna društva, financirana je gradnja škola u Virovskom Crncu, Ferdinandovcu, Gotalovu, Bregima i Plavšincu, obnavljane su čitaonice, ulagalo se u kulturu itd. Vodila se briga i o poljoprivredi, što je bilo vrlo bitno za Podravinu jer je imala najjači stočni fond u cijeloj oblasti. U tom se sektoru isticao rad Stjepana Čmelika iz Virovitice, voditelja Odjela za gospodarstvo. Oblasni odbor izdvojio je 1928. godine 65.000 dinara za stočarsku izložbu u Đurđevcu, što je bio najveći iznos koju je Odbor dao za gospodarske izložbe.⁵²

Jačanje HSS-a i slabljenje ostalih stranaka bilo je vidljivo i kod lokalnih izbora koji su u đurđevačkom kotaru ponovno održani u ožujku 1928. godine. U povodu toga je kotarska organiza-

⁴⁷ HDA. XXIII. Br. 219.

⁴⁸ HDA. 815, kutija 11. Pismo Josipa Širokija iz Virja tajništvu HSS-a u Zagrebu, 10. veljače 1928., i Franjo Novaković - Sastanak pun oduševljenja u Molvama, 22. travnja 1928. godine.

⁴⁹ Početkom 1928. godine ogranci Seljačke sloge osnovani su u Virju i Đurđevcu. HDA. 815, kutija 11. Pismo Josipa Širokija iz Virja tajništvu HSS-a u Zagrebu, 10. veljače 1928., i Franjo Novaković - Kotarski sastanak HSS-a u Đurđevcu, 5. svibnja 1928. godine.

⁵⁰ Hrvatsko kolo. Koprivnica, br. 4, 1 (1927.)

⁵¹ HDA. 815, kutija 11. Pismo Stjepana Maletića iz Đurđevca uredniku lista 'Dom', 22. studenoga 1927. godine.

⁵² O radu Oblasnog odbora pogledati: KOLAR-Dimitrijević, Mira. Stjepan Radić..., nav. dj., str. 65 - 80.

cija HSS-a Đurđevac 11. ožujka održala sastanak u Starom gradu u Đurđevcu. Pred 17 mjesnih organizacija zastupnik Valent Hodalić je u govoru prikazao aktualno političko i gospodarsko stanje te rad HSS-a u beogradskom parlamentu. Spomenuo je kako zastupničkom klubu HSS-a u Beogradu iz Podravine stižu pisma protivnika stranke, koja lažno prikazuju stanje među seljaštvom. Zbog toga je Franjo Novaković predložio da se uzmu u obzir samo ona pisma koja pregledaju predsjednik i tajnik mjesne organizacije. Zaključeno je također da se uskoro trebaju održati skupštine, vjerojatno zbog skorih izbora, u Đurđevcu, Pitomači, Virju i Kloštru. Na kraju je Viktor Pogačnik prisutne obavijestio o radu Oblasne skupštine i objasnio zašto se zahvalio na časti oblasnog odbornika.⁵³

Na općinskim izborima u ožujku 1928. HSS je ostvario čak 13 mandata više nego u listopadu 1927., a najviše se okoristio padom DS-a s 15 na četiri mandata. HSS je tako u svom općinama premoćno pobijedio te je praktički ostao bez opozicije. U Molvama je, s druge strane, rezultat izbora po mandatima bio potpuno identičan izborima 1927. godine.⁵⁴

Nakon izbora aktivnost HSS-ovaca nije se nimalo smanjivala. Široka podrška među ljudima stranačke je prvake u kotarevima često promovirala među najvažnije nositelje društvenih aktivnosti. Zastupnici su bili u stalnom kontaktu s narodom i na skupovima ga obavještavali o radu njihovih predstavnika u Oblasnoj i Narodnoj skupštini. Tako je Valent Hodalić 15. travnja 1928. pred više od 200 pristaša govorio na sastanku HSS-a u Virju.⁵⁵ Hodalić je bio glavni govornik i na sastanku u dvorištu Bolte Petija u Molvama 22. travnja. U svom govoru istaknuo je kako su predstavnici SDK u posljednje vrijeme održali mnogo važnih skupština. Na zadovoljstvo prisutnih izložio je rad Seljačko-demokratske koalicije u parlamentu te rekao da su njezini zastupnici zauzeli stav da se po svaku cijenu treba srušiti aktualni režim kako bi se država spasila od propasti. Spomenuo je da aktualni režim podupiru i domaći izdajice, jedni pod krinkom vjere i autonomije, drugi pod krinkom »velike Hrvatske«, a treći pak podupiru one koji su prouzročili stanje u državi. Oblasni zastupnik Franjo Novaković govorio je o radu Oblasne skupštine Osijek. Na kraju je odlučeno da se iz Molva Radiću pošalje brzojav potpore jer »...vodi politiku sreće, blagostanja, čovječnosti, mira i pravice svega naroda, a naročito poniženog i obespravljenog seljaštva«.⁵⁶

Zbog ideje Seljačke sloge iz Đurđevca da u rujnu 1928. organizira gospodarsku izložbu, u Đurđevcu je 29. travnja održan sastanak kotarske organizacije HSS-a.⁵⁷ Sastanku su prisustvovala sve mjesne organizacije, osim onih iz Pitomače, Kloštra i Podravske Sesveta. Također je prisustvovao i odjelni predstojnik za narodno gospodarstvo za Osječku oblast Stjepan Čmelik, koji je prije sastanka u prepunoj dvorani Hrvatske seljačke zadruge održao predavanje o poljoprivredi. Sastanak je otvorio predsjednik kotarske organizacije Franjo Novaković koji je nakon uvodnih pozdrava istaknuo rad i nastojanje Čmelika oko unapređenja seljačkih gospodarstava. Čmelik je zatim uzeo riječ i objasnio koja je svrha poljoprivrednih izložbi te opisao stanje u poljoprivredi. Istaknuo je važnost isušivanja močvara kojima obiluju mjesta Đurđevac, Virje i Molva, što je važno za napredak stočarstva. Osvrnuo se i na važnost zadrugarstva te prikazao koliko korist od seljaka ostvaruju preprodavači. Nakon Čmelika govorio je Viktor Pogačnik koji je istaknuo da

⁵³ HDA. 815: Fond Radić, kutija 11. Pismo Franje Novakovića iz Molva Predsjedništvu HSS-a u Zagrebu, 12. ožujka 1928. godine.

⁵⁴ HDA. XXIII. Br. 219.

⁵⁵ HDA. 815: Fond Radić, kutija 11. Josip Široki - izvještaj o radu HSS-a u Virju, 22. travnja 1928. godine.

⁵⁶ HDA. 815: Fond Radić, kutija 11. Franjo Novaković - Sastanak pun oduševljenja u Molvama, 22. travnja 1928. godine.

⁵⁷ Ta izložba održana je u rujnu 1928., a za nju je Oblasni odbor izdvojio 65.000 dinara.

seljaštvo samo slogom može postići željeni napredak u gospodarstvu. Predložio je da na izložbi sudjeluju sva kulturna društva Đurđevca i organizacija HSS-a, što je i prihvaćeno. Zaključnu riječ uzeo je Franjo Novaković koji je pozvao sve prijatelje kojima na srcu leže napredak i blagostanje seljaštva da inicijativu Seljačke sloge iz Đurđevca podrže svim umnim, fizičkim i materijalnim sredstvima. Pozvao je mjesne organizacije da porade na tome da gospodarske izložbe u svim mjestima budu reprezentativne. Istaknuo je da su organizacije HSS-a temelj sveukupnoga političkog, gospodarskog i kulturnog napretka. Završivši svoje izlaganje, pozdravio je one koji su počeli organiziranje Seljačke sloge te naglasio da ona nije samo politička, nego prosvjetna i gospodarska institucija koja izvire iz seljaštva.⁵⁸

DIKTATURA

Iskoristivši ubojstva Stjepana Radića i hrvatskih zastupnika te blokadu rada Narodne skupštine, kralj Aleksandar je 6. siječnja 1929. godine objavio manifest kojim je ukinuo Ustav i odlučio vladati kao diktator te je zabranio stranke i raspustio parlament. Kralj je 3. listopada 1929. proglasio Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na područja, čime je država dobila naziv Kraljevina Jugoslavija, a umjesto dotadašnje 33 oblasti, država je podijeljena na devet banovina. Podravina je tada potpala pod Savsku banovinu.⁵⁹

Proglašenjem diktature stranke su se našle u vrlo nepovoljnoj situaciji jer su njihove organizacije na terenu bile raspuštene. Više nije bilo skupova i sastanaka na terenu, a opozicijski funkcionari našli su se na udaru progona. Pripadnici ranijih režimskih stranaka u pravilu su se opredijelili na stranu nove vlade, kao npr. vođa Demokratske stranke u đurđevačkom kotaru Josip Beganić i vođa tamošnjih radikala Božidar Beck. Među poznatijim političarima koji su se opredijelili za poslušnost režimu bili su Tomo Jalžabetić i Viktor Pogačnik.⁶⁰

Nakon formiranja banovina kralj je nastojao pred javnošću i svijetom pokazati da ga hrvatski narod podržava, pa je zato primao deputacije seljaka koji su bili vođeni bivšim političarima koji su podržali režim. U jednom takvom izaslanstvu 22. travnja 1930. sudjelovao je Tomo Jalžabetić koji je pred kraljem istaknuo kako je do tada strančarenje razjedinjavalo narode kraljevine, a običan je narod složan i mora se slušati njegovo mišljenje. Sve loše što se Hrvatima dotad događalo opravdavao je povijesnim okolnostima koje su razjedinjavale Srbe i Hrvate. Kralja se dojmilo što mu bivši HSS-ovac i stari hrvatski seljak vjeruje i podržava njegovu politiku.⁶¹

Ban Josip Šilović pokušao je što bolje organizirati vlast na području svoje Savske banovine. Pritom se oslanjao na kadrove koji su se otvoreno opredijelili za režim, a pokušavao je na svoju stranu privući što veći broj stanovništva. Kako bi se ovjerio u situaciju na terenu, sam je obilazio područje banovine, pa je tako dolazio i na područje Podravine. Kratko je u ožujku 1930. posjetio kotar Đurđevac kad je na povratku s inspeksijskog putovanja po Slavoniji išao prema Bjelovaru. Lokalne vlasti organizirale su doček banu tako da ga je narod pozdravljao, a kuće pokraj kojih je prolazio bile su okićene državnim zastavama.⁶²

⁵⁸ HDA. 815: Fond Radić, kutija 11. Franjo Novaković - Kotarski sastanak HSS-a u Đurđevcu, 5. svibnja 1928. godine.

⁵⁹ Više o tome: Horvat, Rudolf. Hrvatska na mučilištu. Zagreb: Školska knjiga, 1992., str. 42, 451 - 464; MATKOVIĆ, Hrvoje. Povijest..., nav. dj., str. 286 - 300; MATKOVIĆ, Hrvoje. Povijest Jugoslavije..., nav. dj., str. 171 - 177.

⁶⁰ HDA. XXI. Br. 2050.

⁶¹ KOLAR-Dimitrijević, Mira. Trnoviti životni put..., nav. dj., str. 266 - 267.

⁶² HDA. XXI. Br. 1822.

Političari naklonjeni režimu bili su glavni organizatori Šilovićeve obilaska po mjestima Podravine, a ubrzo nakon toga najodaniji i najznačajniji od njih bili su kandidirani za poziciju banskih vijećnika. U BANSKO vijeće bili su većinom imenovani kadrovi koji su se već prije dokazali u politici ili su se nakon proglašenja diktature svrstali na stranu režima. Zato nikoga nije začudilo što su banu idealni kandidati za ta mjesta u središnjoj Podravini bili disidenti bivšeg HSS-a: Tomo Jalžabetić, Vladimir Malančec i Pavao Dombaj. To su svakako bili podravski političari kojima je režim najviše vjerovao i koji su bili oslonac vlasti toga dijela Hrvatske.⁶³

Osim bana Šilovića, Podravinu su 1930. posjetila još dva visoka izaslanstva. Krajem godine su to bili gosti iz samog vrha beogradskog režima. Kroz Đurđevac su 3. listopada prolazili ministri Mate Drinković, Kosta Kumandl i Mirko Neudorfer sa svojom pratnjom. Dočekalo ih je oko 300 predstavnika mjesnih vlasti, učitelja sa školskom djecom i ostalog građanstva. Kratkim govorom pozdravio ih je općinski bilježnik Ivezić, a nakon kraćeg zadržavanja ministri su krenuli prema Bjelovaru gdje su održali sastanak. Na sastanak s njima pošli su izaslanici iz svih općina đurđevačkog kotara, a u njihovo se ime ministrima obratio Tomo Jalžabetić. On je govorio o potrebi proširenja željezničke pruge Kloštar - Koprivnica, gradnji željezničke stanice u Kalinovcu te potrebi telefonske i brzozjavne veze od stanice Kalinovac do graničnog mjesta i općine Ferdinandovac. Obrazložio je potrebu gradnje stalnog prijevoza na rijeci Dravi između Molva i Repaša te rekao da se stoka ne bi trebala kupovati u inozemstvu jer prvorazrednih grla ima dovoljno u Podravini. Sastanku s ministrima prisustvovali su lokalni političari koji su se priklonili režimu. Masovnim sastankom ministara s pristalicama diktature zasigurno se pokušalo javnosti prikazati kako je novi poredak snažno prihvaćen u ovom dijelu Hrvatske.⁶⁴

HSS-ov disident Karlo Kovačević je u službi režima tijekom jeseni 1930. obilazio podravska mjesta i pokušavao promovirati vladinu politiku. Tako je 19. listopada 1930. u Molvama održao sastanak s banskim vijećnicima, a temeljem tog sastanka 26. listopada je u Molvama osnovana Jugoslavenska organizacija sa zadatkom »prosvjeđivanja naroda i gospodarskog napretka«. ⁶⁵ Međutim, ljudi su znali koji je motiv rada HSS-ovih disidenata, tako da nisu prihvaćali njihov rad.

Banski vijećnik Tomo Jalžabetić je u travnju 1931. održao sastanak u kući Antona Kovačića u Molvama, a sudjelovalo je oko stotinu mještana. Prorežimski skup obilježen je čestim ovacijama kralju, koje je Jalžabetić poticao spominjanjem vladareva imena. No, govorilo se i o važnim stvarima kao što je banovinski proračun. Narod je pritom, među ostalim, apelirao na Jalžabetića da pokuša srediti da se sagradi prijevoz preko Drave kod Repaša i Ledina. Ta je tema bila prilično aktualna jer je u kolovozu 1930. prevrtanjem čamca poginulo 26 osoba iz Repaša. Ljudi na taj skup očito nisu došli jer su podržavali režim, nego kako bi pokušali riješiti probleme koji su bili od životne važnosti za njihov kraj.⁶⁶

USTAŠKI POKRET U MOLVARSKOM DIJELU PODRAVINE

Najsnažniji fizički otpor kraljevoj diktaturi provodila je organizacija ustaša na čelu s Antom Pavelićem, koja je osnovana sa zadatkom da se svim sredstvima bori za oslobođenje i stvaranje samostalne i nezavisne države Hrvatske. Da bi izbjegla progone i uhićenja državnog aparata, većina pripadnika ustaškog pokreta je emigrirala u inozemstvo i otuda djelovala. Najvažnija ustaška

⁶³ HDA, XXIII, Br. 354 i 363.

⁶⁴ HDA, XXI, Br. 2038 i 2048.

⁶⁵ HDA, XXI, Br. 1822.

⁶⁶ Isto, Br. 2199.

emigrantska središta organizirana su u Italiji i Mađarskoj.⁶⁷ Iako u većini Hrvatske ustaše nisu imali značajniji politički oslonac, Podravina je odskakala od tog prosjeka. Sigurno je u tome mnogo utjecaja imala snaga pravaša u razdoblju prije diktature, prije svega u Koprivnici, ali i nekim drugim mjestima. Vjerojatno stoga nije slučajno da je u blizini tog područja, tik uz samu granicu, kod Nagykanizse u Mađarskoj bio smješten ustaški logor Janka-pusta. Poslovima Jankapuste je kao zapovjednik u Mađarskoj rukovodio Gustav Perčec, nekadašnji austrougarski dočasnik koji je prije odlaska u emigraciju imao posjed uz Dravu kod Ferdinandovca gdje se bavio iznajmljivanjem čamaca za ribolov. Takvu je poziciju koristio za stalne kontakte s Mađarima pa ga je Pavelić 1931. godine ovlastio da formira logor u Janka-pusti.⁶⁸ Snažna aktivnost ekstremnih pravaša primijetila se u Ferdinandovcu i Novom Virju, dakle u mjestima uz samu granicu, gdje je njihova aktivnost dolazila do izražaja zbog prebacivanja emigranata preko granice i prihvata ustaša ubačenih iz Mađarske. Centar njihova političkog okupljanja bio je ipak Đurđevac, ali uz samu granicu imali su 20-25 pouzdanika. Najznačajniji pomoćnici emigranata djelovali su preko veze Ignaca Domitrovića, a to su prije svih bila njegova braća Ivan i Bela. Preko njih u Mađarsku je prebačen terorist Ružkan Ivan kojemu su poslije dani eksploziv, pištolj i plan za miniranje vlaka kod Vrpolja, no kad je stigao u Jugoslaviju, uhićen je i osuđen na 18 godina robije. Vrlo pouzdan čovjek za ustaše bio je i Stjepan Hrvojić iz Ferdinandovca, koji je prije preko granice prebacio Pavelića.⁶⁹

Okružni inspektorat u Varaždinu doznao je od doušnika da su se u listopadu 1932. u Jankapusti nalazila 42 emigranta koji su živjeli prema vojničkom rasporedu, svi su se zajedno hranili te su kontaktirali s dvovlasnicima.⁷⁰ Većina njih bili su posve novi ljudi u odnosu na emigrante koji su krajem 1931. premješteni izvan logora. Tada su postojale već uhodane rute po kojima su emigranti dolazili u Janka-pustu. Jadna takva veza bio je Jožef Lakoš, pogranični narednik iz Vizvara. Mnogo prebjega u Mađarsku je krenulo da izbjegne služenje vojske jer se mladićima nije išlo na dvije godine u južnu Srbiju ili slične krajeve. Tako su i dva regruta iz Virovskih Konaka prešla granicu i rekla Lakošu da imaju još desetak drugova koji bi prebjegli.⁷¹

Na đurđevačkom području s Pavelićevom su organizacijom od početka bili povezani tamošnji bivši pravaški vođe Sebastijan Fusić, Adolf Slunjski i Franjo Vinkovac. Oni su organizirali grupu od dvadesetak pristaša, stvorili ilegalnu organizaciju te organizirali nekoliko tajnih sastanaka u Đurđevcu, Virju i Ferdinandovcu. Njihovoj grupi su se približili i pojedini pripadnici HPS-a, od kojih su ističu odvjetnik Vladimir Sabolić⁷² iz Đurđevca i Josip Žagar iz Molva. Jedno od jačih uporišta ilegalne ustaške organizacije postalo je i Virje gdje su pravaši bili vrlo snažni prije diktature. Tamošnju organizaciju vodio je gostioničar Marko Peršinović koji je nakon proglašenja

⁶⁷ TUĐMAN, Franjo. Hrvatska..., Knjiga druga..., str. 29 - 33.

⁶⁸ KRUŠELJ, Željko. U žrvnju... Nav. dj. Dokument 13. Str. 19 - 25 i 60 - 61.

⁶⁹ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22

⁷⁰ KRUŠELJ, Željko. U žrvnju... Nav. dj. Dokument 77. Str. 151.

⁷¹ HDA. 145.2. Kutija 93, br. 23309.

⁷² Vladimir Sabolić (1900. - 1948.), odvjetnik i političar iz Đurđevca, krajem 20-ih godina bio je član HPS-a. U vrijeme diktature bio je istaknut kao jedan od vođa nezadovoljnika režimom te kao takav često optuživan i zatvaran. Na izborima 1935. i 1938. godine na listi HSS-a kandidiran je za narodnog zastupnika. Izabran je za tajnika Kotarskog odbora HSS-a, a 1939. godine istupa iz stranke i postaje organizator ustaškog pokreta u đurđevačkom kraju. Prije je bio povezan s emigrantima u Janka-pusti, a od 1939. godine i s ustaškim prvacima Budakom, Kvaternikom i Lorkovićem. Nakon proglašenja NDH imenovan je ustaškim povjerenikom za kotar Đurđevac. U lipnju 1941. godine je postavljen za župana Velike župe Posavlje u Brodu na Savi, a od prosinca 1942. do travnja 1944. godine bio je župan Velike župe Bilogora u Bjelovaru. Prije sloma NDH još je obavljao dužnost državnog tajnika i ravnatelja unutarnje uprave MUP-a. Pred naletom partizana u svibnju 1945. godine bježi u Austriju i Njemačku. U proljeće 1948. godine ilegalno ulazi u Hrvatsku te je uhićen i osuđen na smrt. Tko je tko u NDH. Zagreb: Minerva, 1997., str. 353 - 354.

diktature dva mjeseca skrivao Pavelića i organizirao njegov prijevoz do Ferdinandovca odakle je budući poglavnik preko Drave prebjegao u Mađarsku.⁷³

Vlasti su mnogo puta otkrile putove raspačavanja zabranjenog tiska i kažnjavale pojedince kod kojih je on pronađen. No, često su zbog takvih stvari stradavali građani koji nisu bili uključeni u raspačavanje jer je vlastima takav način komuniciranja nezadovoljnika s narodom bio preopasan da bi stvari prepuštali slučaju. Takav slučaj dogodio se kad se na stupu u Gabajevoj Gredi pojavio primjerak brošure Grič. Vlasti su otkrile dva seljaka koji su brošuru čitali i nisu to prijavili vlastima, pa su kažnjeni s osam dana zatvora. Starješina sela je također kažnjen s osam dana zatvora i smjenjivanjem s dužnosti jer to nije pravodobno prijavio vlastima. Josip Žagar iz Molva režimu je zbog svojih aktivnosti bio sumnjiv otprije, stoga nije bilo čudno što su kod njega u svibnju 1932. pronađeni leci »Hrvatski narode« i »Braćo Hrvati«. Žagar je zbog držanja protudržavnih letaka kažnjen s pet dana zatvora te se kao neprijatelj režima nalazio pod prismotrom.⁷⁴

OKTROIRANI USTAV

Opće pogoršanje unutarnjeg stanja u državi i njezin sve nepovoljniji međunarodni položaj primorali su kralja Aleksandra da traži nove oblike i metode za režim koji je uspostavio šestosiječanjskim manifestom. Kralj je 3. rujna 1931. objavio novi oktroirani Ustav Kraljevine Jugoslavije. No, tim Ustavom parlamentarni život i rad političkih stranaka nisu obnovljeni, nego je samo učvršćen centralizam.⁷⁵ Izbori za Narodnu skupštinu raspisani su za 8. studenoga 1931., a za nositelja vladine liste postavljen je predsjednik vlade, general Petar Živković. Opozicijske stranke nisu se mogle dogovoriti o zajedničkom izlasku na izbore, a jedino tako su mogle ostvariti kriterije oko kandidature. Dok su srpske stranke donijele odluku o apstinenciji, HSS-ov vođa Maček smatrao je da oporba treba sudjelovati na izborima, tako da su HSS-ovi predstavnici na terenu skupljali potpise s područja svog kotara. Potpisi su se skupljali jer je izborni zakon govorio da lista koja želi izaći na izbore treba skupiti najmanje 200 potpisa glasača sa svih 368 upravnih kotara u zemlji. Naravno da je te potpise mogla skupiti samo vladina lista, tako da je i HSS krajem rujna odustao od skupljanja potpisa.⁷⁶

U kotaru Đurđevac za vladinu listu glavnu su kampanju vodili Viktor Pogačnik, Tomo Jalžabetić, Josip Snagić, Božo Beck i Josip Beganić. Kako su zbog nepostizanja sporazuma od kandidature odustali Jalžabetić i Snagić, kao kandidat vladine liste istaknut je Viktor Pogačnik. U Đurđevcu su se na strani njihovih protivnika isticali odvjetnik Vlado Sabolić i Valent Hodalić, koji su skupljali potpise za Vladka Mačeka. Kad se objavilo da opozicija neće na izbore, prestali su s prikupljanjem potpisa kojih je već tada bilo oko 700. Iako je prikupljanje potpisa bilo dopušteno prema zakonu, kotarsko načelnništvo pokušalo ga je spriječiti. Izdano je usmeno naređenje svim općinskim bilježnicima i komandirima žandarmerijskih stanica da se prati rad i kretanje istaknutih radićevaca te da se često obavljaju osobni i kućni pretresi, osobito kada bi odlazili u Zagreb i vraćali se odande. Zbog čestih kućnih pretresa sami su sakupljači poništili mnogo prikupljenih potpisa. Pratila se i korespondencija opozicije, tako da su u suradnji s upraviteljima

⁷³ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22

⁷⁴ HDA. 145.2. Kutija 74, br. 11354.; HDA. 145.2. Kutija 93, br. 23309.

⁷⁵ MATKOVIĆ, Hrvoje. *Suvremena politička povijest Hrvatske*. Zagreb: MUP RH, 1995., str 134 - 135.

⁷⁶ TUĐMAN, Franjo. *Hrvatska... Knjiga druga...Str. 68 - 70.*

poštanskih ureda općinskim bilježnicima predavana sva pisma koja su bila adresirana na istaknute članove opozicije.⁷⁷

Jedno takvo pismo, koje je Franjo Novaković poslao Tomi Prepelcu iz Pitomače, sadržavalo je popis seljaka iz općine Molve koji su potpisali podršku Mačeku. Te seljake se odmah ocijenilo kao protivnike režima i vlade. Prepelec nije znao da mu je pismo uopće poslano jer je otputovao k Mačeku u Zagreb, a policija je naredila pretres čim se vrati kući. O slučaju su bile obaviještene i postaje u Virju i Đurđevcu jer se Prepelec na putu iz Zagreba trebao sastati s Novakovićem. Iako je Novaković zbog tog pisma bio uhićen, on je zbog nedovoljnih dokaza pušten na slobodu. Naime, nije mu se moglo dokazati da je potpise skupljao izvan dopuštenog roka, no kotarsko je načelništvo u svom izvješću navelo da su protiv Novakovića provedene vrlo stroge mjere. Žandari su zbog tog pisma Prepelca označili glavnim čimbenikom protudržavnih aktivnosti.⁷⁸

Zastupnički klub Narodne skupštine donio je 15. prosinca 1931. odluku da se osnuje državna stranka pod nazivom Jugoslavensko radikalno-seljčka demokracija. Cilj osnivanja te režimske stranke bio je privući što više političara bivših građanskih stranaka, tako da su osnivane podružnice po svim krajevima. To je bila politička formacija koju je podupirao kralj, a trebala je poslužiti kao oslonac režimu.⁷⁹ Stvaranje organizacija JRSD-a u Podravini bilo je najviše vezano uz rad novoizabranih narodnih zastupnika i njihovih suradnika.⁸⁰

Na đurđevačkom području prilike su bile slične, no organizacija se nešto ranije formirala, prije svega zato što je ondje bilo više političara na istaknutijim pozicijama. Tako je u siječnju 1932. na izborima u Zagrebu senator postao Tomo Jalžabetić. Ministarstvo unutarnjih poslova je umjesto njega za novog banskog vijećnika postavilo Dragutina Židovca, krojača i posjednika iz Đurđevca. Ubrzo poslije toga Podravina je dobila i prvog ministra u beogradskoj vladi jer je 21. travnja 1932. ministrom šuma i rudnika postao Viktor Pogačnik. Po Pogačnikovim uputama na osnivanju JRSD-a po općinama radili su Božo Beck i Albert Majnarić. Već 10. siječnja 1932. godine Mjesna organizacija JRSD-a osnovana je u Virju, 30. siječnja u općini Molve, a u veljači u Ferdinandovcu.⁸¹

Organizacija JRSD-a osnovana je u većini sela đurđevačkog kotara, a utemeljen je i kotarski odbor stranke u koji su ušli i predsjednici svih mjesnih odbora. Taj odbor je imao 40 članova, a za predsjednika je izabran ministar Viktor Pogačnik. Za potpredsjednika je izabran kasniji banski vijećnik Martin Živko koji nije samo radio na stranačkim stvarima, nego je pomagao žandarima u batinanju ekstremnijih HSS-ovaca i pravaša. Ni na đurđevačkom području JRSD nije imao značajniju podršku među narodom, a glavnu podršku davao mu je uglavnom činovnički aparat u Đurđevcu i sjedištu općina, nešto inteligencije te srpsko stanovništvo. Na području kotara JRSD je imao oko 600 pristaša.⁸²

Podravski vođe režimskog JRSD-a nakon prosvjeda opozicije još su više uvjerovali seljake da se vlada bori za njih i da im zapravo i nije tako loše. Nakon što su u listopadu 1932. povelili svoje pristaše na skup stranke za Savsku banovinu u Zagrebu⁸³, u travnju 1933. povelili su velik broj podravske pristaše i na veliki skup JRSD-a u Niš.⁸⁴ Ministar Pogačnik hvalio je rad vlade te, u borbi za nove pristaše, u siječnju 1933. posjećivao skupove poput poljoprivrednog tečaja i škole

⁷⁷ HDA. XXI. Br. 2199; HDA. 144.2. Kutija 164, br. 32425.

⁷⁸ HDA. 144.2. Kutija 164, br. 32425.

⁷⁹ TUĐMAN, Franjo. Hrvatska... Knjiga druga... Str. 74 - 75.

⁸⁰ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22

⁸¹ HDA. XXI. Br. 2654.

⁸² HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.21

⁸³ Podravske novine. Koprivnica, br. 39, 3 (1932.)

⁸⁴ Isto. Br. 17, 4 (1933.)

za domaćice u Virju. Nakon toga je održao stranački sastanak na skupovima u Virju i Đurđevcu gdje je prikazao teške životne uvjete i gospodarsku krizu koja tlači seljake te obrazložio nastojanja vlade da se kriza ublaži. Pogačnik je 4. svibnja u Đurđevcu vodio i godišnju skupštinu kotarske organizacije JRSD-a, uz prisustvovanje delegata svih mjesnih organizacija, gdje je izvršen reizbor odbora što je bio jasan pokazatelj da mnogi kotarski odbornici stranke na terenu nisu bili odveć aktivni.⁸⁵

Politički nemiri i nestabilnost u zemlji primorali su kralja da pokuša tražiti rješenja kako bi se promijenila politička situacija. Unutar same režimske stranke vladali su sukobi i trzavice, pa je organiziranjem kongresa stranke u Beogradu kralj pokušao srediti prilike u režimskim redovima. Organizacija JRSD-a je sredinom srpnja 1933. održala prvi kongres stranke u Beogradu tijekom kojega je promijenila naziv u Jugoslavenska nacionalna stranka (JNS).⁸⁶ U povodu toga je 20. kolovoza 1933. održan sastanak kotarskog odbora JNS-a Đurđevac. Sazvao ga je njegov predsjednik Viktor Pogačnik koji je govorio o prvom zemaljskom kongresu stranke, a raspravljalo se i o predstojećim općinskim izborima i postavljanju kandidata za njih. Zaključeno je da se počne s aktivnijim prikupljanjem novih članova, kojih je, prema podacima kotarskog načelstva, tada bilo oko 3000.⁸⁷

Na đurđevačkom području sastanci JNS-a organizirani su već od siječnja 1934., a prvi je održan u Virju. Iako je na papiru ta organizacija imala 800 članova, sastanku se odazvalo samo oko 30 pristalica. Zatim je sastanak sa 100 pristalica vladine stranke održan u Đurđevcu. U Molvama je tih dana također održan sastanak JNS-a, koji su organizirali Žufika Andro i Antun Manester, a prisustvovao je zastupnik Milan Metikoš iz Gline. Metikoš je pred 80 prisutnih govorio o aktualnom radu stranke, a tom prilikom su se neki seljaci i učlanili u JNS. Tada je formalno osnovan i mjesni ogranak kojemu je za predsjednika izabran Žufika. U veljači je sastanak JNS-a održan u Kalinovcu, a tamošnja se organizacija proširila na 130 članova.⁸⁸

ATENTAT NA KRALJA I NOVI IZBORI

Tijekom putovanja kralja Aleksandra u Francusku, 9. listopada 1934. u Marseilleu je na njega izvršen atentat. Organizaciju atentata pripremio je ustaški pokret, a vrlo značajnu ulogu u izvršenju napada imali su ustaše koji su djelovali u Janka-pusti. Atentator Zvonimir Pospišil bio je logorski instruktor za rukovanje eksplozivom, a Mijo Kralj i Ivan Rajić bili su Podravci uvijek bavani u Janka-pusti. Njihovoj je grupi bio priključen član VMRO-a Veličko Geogrijev Kerin koji je ubio kralja.⁸⁹

Odjeci atentata u Podravini u prvim tjednima donijeli su snažnu represiju vladajućeg režima prema stanovništvu. Iako javni red i mir nisu bili narušeni, pratio se svaki sumnjivi pokret, svaka kriva riječ protiv kralja i vlasti. Mnogi su tada zbog uvrede kralja i drugih političkih istupa optuženi na zatvorske kazne. Proširena je kontrola nad protivnicima režima, a osobito nad Vladimirom Sabolićem iz Đurđevca, kojega su smatrali vođom nezadovoljnika u kotaru. Radi pripomoći žandarmeriji su bili na raspolaganju organi javne straže, među kojima lugari i nadziratelji lovišta.

⁸⁵ HDA. XXI. Br. 2666 i 3049.; KRUŠELJ, Željko. U žrvnju... Nav. dj. Dokument 97. Str. 184 - 185.

⁸⁶ TUĐMAN, Franjo. Hrvatska... Knjiga druga... Str. 98 - 99.

⁸⁷ HDA. VI. Br. 1495.

⁸⁸ HDA. VI. Br. 1513, 1514 i 1549.

⁸⁹ KRUŠELJ, Željko. U žrvnju... Nav. dj. Str. 25 - 31.

Neki od njih su uskratili poslušnost te se nisu htjeli odazvati pozivu. Vlasti su se žalile i na neko-
rektno držanje rimokatoličkog svećenstva.⁹⁰

Nakon smrti kralja Aleksandra kraljevsku je vlast preuzelo namjesničko vijeće od tri člana i tri zamjenika. Prva osoba namjesničkog vijeća postao je knez Pavle, Aleksandrov bratić. U prosincu 1934. novi predsjednik vlade postao je Bogoljub Jeftić, a ubrzo nakon toga je namjesništvo amnestiralo Vladka Mačeka te je pušten na slobodu. U veljači 1935. namjesničko vijeće je raspustilo Narodnu skupštinu i raspisalo parlamentarne izbore. Iako su stranke još uvijek bile zabranjene, oporba se uspjela dogovoriti o izlasku na izbore na zajedničkoj listi udružene opozicije za čijeg je nositelja određen Maček.⁹¹ Izlazak na izbore omogućila im je promjena izbornog zakona, kojom su ublažene odredbe o kandidiranju tako što je za listu bilo dovoljno skupiti 30 potpisa predlagača iz pola administrativnih kotara.⁹²

Režimske snage u kotaru Đurđevac imale su kandidirane dvije liste koje su predvodili ljudi iz tamošnjeg kraja. Jednu je vodio Josip Sivoš kao kandidat po nalogu iz Beograda, a drugu predstavnik lokalnog JNS-a Martin Živko. Prema izvješću kotarskog načelnika, to se dogodilo prema nalogu iz Beograda, a prema tom objašnjenju su prilike i državni interesi u kotaru zahtijevali da na izbore izađe što više vladinih kandidata. Smatralo se da će tako na izbore izaći više ljudi. Oba vladina kandidata održavala su zasebne skupove po mjestima đurđevačke Podravine. U tablici 12 prikazani su predizborni skupovi Živka i Sivoša uoči izbora 1935. godine. Vladini kandidati uglavnom su na skupovima pozivali narod da glasuje za njih, a nikako za listu udružene opozicije jer su njihovi kandidati zavedeni separatizmom. Osuđivali su rad ustaške emigracije na čelu s Pavelićem za kojega su tvrdili da je izdajica naroda i tuđinski plaćenik. Živko je u svojim istupima ljudima često govorio da Jeftić čini mnogo za seljake te donosi zakone kojima im olakšava ekonomski položaj.⁹³

Iako je rad HSS-a bio zabranjen, uoči izbora aktivirali su se lokalni stranački dužnosnici i pripremali se za komunikaciju s pristašama i potencijalnim biračima. Na đurđevačkom području došlo je do trzavica između glavnih HSS-ovaca koji se nisu mogli dogovoriti tko će nositi kotarsku listu opozicije. Izbor kandidata suzio se kad se 12. travnja 1935. od kandidature povukao Valent Hodalić koji je u Narodnu skupštinu izabran 1927.⁹⁴ godine. Kandidaturu za nositelja liste istaknuli su Vladimir Sabolić, odvjetnik koji je zbog progona u vrijeme diktature stekao velik ugled u stranci, i Franjo Novaković, predsjednik kotarske organizacije i bivši oblasni zastupnik. Sabolić je imao podršku vrha stranke i njegovi su ljudi vršili agitaciju po terenu, no mnogi članovi na terenu nisu se s time slagali te su za kandidata predlagali Marka Matkova iz Đurđevca. Poslije su Matkovi pristaše podržali Novakovića te je on nosio listu udružene opozicije u kotaru, a zamjenik mu je bio Tomo Prepelec iz Pitomače.⁹⁵

Izbori su održani 5. svibnja 1935. godine. Glasovanje je bilo javno, tako da je svaki glasač morao izjaviti za koju od predloženih lista glasuje. Usprkos zabranama, izbornom teroru i krivotvorenju rezultata, režimske su snage u središnjoj Podravini doživjele debakl. Lista udružene opozicije nositelja Franje Novakovića od 13.501 važećeg glasa osvojila je 93 posto. Svi izborni skupovi, infrastruktura i propaganda režimskih kandidata rezultirali su osvajanjem mizernih če-

⁹⁰ HDA. XXI. Br. 3477.

⁹¹ Udruženu opoziciju činili su: Seljačko demokratska koalicija, Srpska zemljoradnička stranka, Demokratska stranka i Jugoslavenska muslimanska organizacija. TUĐMAN, Franjo. Hrvatska... Knjiga druga... Str. 142 - 150.

⁹² MATKOVIĆ, Hrvoje. Povijest... Nav. dj. Str. 333 - 343.

⁹³ Isto.

⁹⁴ HDA. XXIII. Br. 112.

⁹⁵ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22.

tiri posto glasova na listi Josipa Sivoša, tri posto na listi Martina Živka i niti jednim glasom za liste koje su predvodili Mihalj Kuhar i Vaso Milenković.⁹⁶

Prema izbornom zakonu, pobjednička lista na izborima automatski je ostvarila tri petine mandata, tako da je lista udružene opozicije s osvojenih 37 posto glasova dobila 67 mandata, a vladina lista je sa 60 posto glasova dobila 303 zastupnička mjesta. U đurđevačkom kotaru mandat je osvojio Franjo Novaković, ali on ga nije aktivirao zbog odluke HSS-a da se ne ide u Narodnu skupštinu.⁹⁷

U Podravini je poslije izbora također došlo do određenog popuštanja režimskog pritiska. To se vidjelo po tome što se, primjerice, javno slavio Mačekov rođendan te se vrlo svečano i masovno obilježila godišnjica Radićeve smrti. Velik događaj za obnovu organizacije HSS-a u Podravini dogodio se u studenome 1935. kad je u Koprivnici održana velika skupština te stranke. Tom su prigodom u Koprivnicu stigli članovi iz svih okolnih kotareva. Izaslanik Vladka Mačeka bio je Žiga Šol u pratnji Vranešića iz Zagreba i Lebovića iz Bjelovara, a delegaciju iz kotara Đurđevac predvodili su Franjo Novaković i Vladimir Sabolić.⁹⁸

OBNAVLJANJE RADA OPOZICIJSKIH STRANAKA

Na đurđevačkom području je nakon izbora 1935. kulminirala svađa između Sabolićevih i Matkovih pristaša. Za predsjednika kotarske organizacije izabran je Luka Kovač, ali on očito nije bio dovoljno autoritativan da zaustavi sukob. Podjele su postale najočitije u Đurđevcu, Kalinovcu i Ferdinandovcu, a na Matkovu stranu stali su mnogi članovi vodstva kotarske organizacije. Vodstvo stranke u Zagrebu podržavalo je Sabolića, a često su kod njega u gostima bili Pernar, Šol i Kenfelja, koji su lobirali da se Sabolić kandidira na parlamentarnim izborima. Sabolić je uspio nametnuti svoju politiku na koju je velik utjecaj imala njegova supruga Ivka, a podršku mu je davao i župnik Jakob Novosel. Njihov odvjetnički ured pretvorio se u bazu koju je članstvo posjećivalo i gdje se vodila stvarna politika tamošnjeg HSS-a. Sabolić je činio sve kako bi u općinske odbore došlo što manje matkovaca, tako da su poslije na lokalnim izborima oni isticali svoje samostalne liste.⁹⁹

U selima đurđevačkog kotara organizacija JRZ-a bila je još slabija. Nakon izbora ondje je formirana organizacija s oko 160 članova, ali ona se već nakon godinu dana raspala. Glavni aktivisti JRZ-a u Đurđevcu postali su organizatori bivšeg JNS-a Beck, Živko, Golub, dok se Josip Sivoš nedugo nakon izbora na kojima je bio kandidiran preselio u Koprivnicu. Organizacije JRZ-a postojale su još u općinama Molve, Ferdinandovac i Virje, dok su se u ostalim mjestima nakon izbora 1935. uglavnom ugasile.¹⁰⁰

Nasilja žandara nad stanovništvom i dalje su bila česta, a nije ih bila lišena ni središnja Podravina.¹⁰¹ Snažan prosvjed nezadovoljnog naroda na čelu s HSS-ovcima dogodio se kad je srpski graničar, nakon vrlo banalne prepirke, uoči Uskrsa 1936. godine ubio seljaka Martina Crnjakovića iz Jelačićeva. Njegov se pogreb, na koji je došlo oko 3000 ljudi, pretvorio u velik politički skup na kojemu je javno isticano protudržavno raspoloženje. Sprovodu je, među ostalima, prisu-

⁹⁶ VELAGIĆ, Savo. Izbori..., nav. dj., str. 117 - 130.

⁹⁷ TUĐMAN, Franjo. Hrvatska... Knjiga druga...Str. 148 - 150; VELAGIĆ, Savo. Izbori..., nav. dj., str. 117 - 130.

⁹⁸ Isto. Br. 47, 6(1935.)

⁹⁹ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22.

¹⁰⁰ Isto. Br. 01.22.

¹⁰¹ O nasiljima i nedjelima oružnika i slugu režima u to vrijeme pogledati u: TUĐMAN, Franjo. Hrvatska... Knjiga druga...Str. 189 - 197.

stvovao izabrani zastupnik Franjo Novaković koji je održao vrlo žestok govor protiv režima. Povukao je paralelu i s ostalim ubojstvima koja su se tada događala u Savskoj banovini te osudio režimska zlodjela jer ih čine oni koje narod plaća. Istaknuo je da je ubojica još uvijek na slobodi te pozvao narod da se sam brani ako vlasti ne poduzmu korake protiv takvog terora. Govor je završio riječima: »Nećemo dati da se prorjeđuju naši redovi, a ako se misli naše redove prorjeđivati, morat ćemo i mi njihove. Pao je Martin od nebrata, poginuo je od nesloge i nebratimstva, ali će doći uskrsnuće hrvatskoga naroda kada nestane tirana!« Njegov su govor pratili povici »Dolje četnici!«, »Dolje kralj Petar!«, »Dolje jugoslavenska vojska« i »Dolje tirani!« Na sprovodu je govore održao niz domoljubnih seljaka iz okolnih sela. Govorili su Andrija Peršić iz Kalinovca, Luka Kovač iz Pitomače, Stjepan Fuček iz Đurđevca i Stjepan Maderić iz Kloštra. Franjo Novaković se prije sprovođa žalio kotarskom načelniku i iznio mu ogorčenje ljudi što je ubojica na slobodi. Nedugo nakon sprovođa uslijedile su tužbe protiv nekih govornika i mnogih ljudi koji su bili na sprovodu. Andrija Peršić je zbog izrazito protudržavnog govora osuđen na 30 dana zatvora. Protiv Novakovića je podnesena prijava državnom tužitelju kod Državnog suda za zaštitu države u Beogradu.¹⁰²

HSS-ovci iz kotara Đurđevac su ubrzo nakon tog događaja organizirali komemoraciju Matiji Gupcu, Anti Starčeviću i Antunu Radiću. Tom događaju prisustvovalo je 5000 ljudi i stoga ne čudi što je izazvao veliku pozornost vladajućih krugova. Ljudi su se skupili iz svih općina đurđevačkog kotara, kao i iz dijelova kotara Virovitica. Ambijent je bio vrlo svečan s mnogo istaknutih hrvatskih zastava, a organizacije su na svojim stranačkim zastavama imale ispisan slogan »Vjera u Bog i seljačka sloga«. Svečanost su pjesmama uveličali članovi brojnih kulturnih i pjevačkih društava. Utjecajni HSS-ovac Vladimir Sabolić iz Đurđevca održao je govor koji je najavio kao predavanje o Starčeviću. Izražavajući težnju Starčevića u borbi za samostalnu Hrvatsku, on je usporedio razdoblje onog vremena s aktualnom situacijom u zemlji. Rekao je da teror žandara mora prestati, a diktatura i tiranija beogradskih vlastodržaca mora propasti. Također je rekao da Hrvatska mora prestati biti kasarnom balkanskih žandara. Zastupnik HSS-a iz Samobora, Ljudevit Tomašić, nastupio je na skupštini u ime predsjednika Mačeka i govorio o Anti Radiću i hrvatskom seljačkom pokretu. U govoru, koji nije bio toliko žestok kao Sabolićev, on je ipak osudio politiku beogradske čaršije koja ne odražava stav srpskih seljaka. Rekao je da hrvatski seljak treba uzeti sudbinu u svoje ruke i ne smije dopustiti da jedni imaju, a drugi gladuju. Spomenuo je kako se u vrijeme diktature pokušalo zbrisati Hrvate s lica zemlje nametanjem jugoslavenstva, što nije uspjelo pa je hrvatski narod na izborima 5. svibnja 1935. razbio prozor tamnice i došao do zraka. Sljedeći je korak, prema njegovu mišljenju, razbiti vrata i doći na slobodu gdje svoj narod vodi jedini hrvatski vođa Maček. Zastupnik Franjo Novaković govorio je o Matiji Gupcu koji je poginuo zbog izdajica.

Ubrzo nakon skupa podnesena je prijava protiv organizatora Luke Kovača, Tomašića i Sabolića. Sabolić je nakon sudske presude zbog protudržavnog govora kažnjen s deset dana zatvora i 500 dinara novčane kazne.¹⁰³

Veliki stranački skup u kolovozu 1936. organiziran je u Hlebinama, a na njemu se okupilo oko 6000 ljudi. Narod je došao iz svih okolnih mjesta, a skupština se pretvorila u pravo slavlje stranke u kojemu je sudjelovala većina vođa podravskog HSS-a. Sastanak je otvorio Franjo Gaži koji je predao riječ izaslaniku predsjednika Mačeka, Tomi Janičkoviću. Burno pozdravljeni Janičković govorio je o najvažnijim seljačkim potrebama te neredu u poslovanju općinskih birokrata. Poslije njega govorio je vrlo popularni Miškina koji je seljacima objasnio njihov položaj

¹⁰² HDA. XXI. Br. 4833.

¹⁰³ Isto. Br. 4834.

od prošlih vremena do novog doba. On je istaknuo da se nekada znalo tko je glavni krivac seljačkih jada, a u modernom razdoblju svatko govori da je netko drugi kriv i tako krivca zapravo nema. Upravo ta nevidljivost neprijatelja, prema Miškininu mišljenju, glavni je razlog teške situacije seljaka. Na skupu su još govorili Franjo Novaković i predstavnik akademske omladine HSS-a u Zagrebu Šiletić.¹⁰⁴

Posrnula organizacija JRZ-a pokušala je sredinom 1937. ponovno reorganizirati svoje ogranke. Ovaj su put okosnicu kotarske organizacije Đurđevac pokušali formirati oko ogranka u Molvama. Tamo je povjerenik stranke Antun Manester okupio 40 članova. Daljnji cilj bio je da se pristaše ogranka u Molvama i Velikoj Črešnjevici okupe i dođu u Đurđevac kako bi pokrenuli i tamošnju mjesnu organizaciju.¹⁰⁵ Velik poticaj koprivničkoj organizaciji JRZ-a bio je dolazak brojnih stranačkih uglednika u povodu otvaranja željezničke pruge krajem 1937. godine. Na taj veliki događaj za sjevernu Hrvatsku odazvali su se i neki opozicijski političari, poput zastupnika Novakovića, no većinu su činili ministri, izaslanici ministarstava i banske uprave, članovi parlamenta, vojni uglednici i mnogi drugi visoki gosti. Kraljev izaslanik otvorio je prugu, a blagoslov je dao nadbiskup Stepinac. Ministar Spaho označio je taj čin događajem koji ima povijesno značenje, što je u svakom slučaju bilo točno, no bio je to i velik uspjeh koprivničkih pristaša režima koji su lobirali za projekte u Podravini. Zasigurno su očekivali da će narod na sljedećim izborima prepoznati njihov trud.¹⁰⁶

Velika pljuska kotarskom HSS-u bilo je disidentstvo Franje Novakovića. Naime, on je u veljači 1938. godine otišao u Beograd, sudjelovao u radu Narodne skupštine te se priključio Stojadinovićevoj stranci. Kontakti i pregovori s režimskim čelnicima sigurno su trajali već dulje vrijeme, a bila je vidljiva i promjena u Novakovićevu ponašanju jer stranačkim aktivnostima više nije pristupao s onolikim žarom kao prijašnjih godina.¹⁰⁷ Franjo Novaković je bio svjestan da su drugi ljudi, prije svih Vladimir Sabolić, preuzeli primat u HSS-u đurđevačkog kotara te da su mu šanse da ponovno bude kandidiran na izborima za parlament vrlo slabe. Nesudjelovanje u radu Narodne skupštine nije mu odgovaralo zbog slabog imovinskog stanja, a u međuvremenu je obolio od tuberkuloze i odao se alkoholu. Teško je podnosio stalne progone i skrivanja, a čekala ga je i sudska tužba zbog događaja u Ferdinandovcu kod sprovođa Crnjakovića. Novaković nije želio doživjeti ponovno uhićenje, i to ponajviše zbog svoje obitelji. To su bili glavni razlozi zbog kojih je Novaković okrenuo leđa HSS-u i pošao putovima brojnih podravskih disidenata.¹⁰⁸

POLITIČKE PRILIKE UOČI STVARANJA BANOVINÉ HRVATSKE

Politička preslagivanja na državnoj razini i neuspjeh rješavanja hrvatskog pitanja u pregovorima Mačeka i Stojadinovića doveli su do sporazumijevanja hrvatskih i srpskih opozicijskih stranaka. Nakon duljih pregovora u Farkašiću pokraj Petrinje Seljačko-demokratska koalicija i srpske stranke - Radikalna, Demokratska i Zemljoradnička - potpisale su 8. listopada 1937. sporazum o udruživanju u Blok narodnog sporazuma. Taj sporazum su pozdravili svi pristalice opozicije koji su vjerovali da će pasti nedemokratski Stojadinovićev režim. Iako se to nije dogodilo,

¹⁰⁴ Isto. Br. 33, 7 (1936.)

¹⁰⁵ HDA. XXI. Br. 5048.

¹⁰⁶ Podravske novine. Koprivnica, br. 51, 8 (1937.)

¹⁰⁷ HDA. VI. Br. 2008.

¹⁰⁸ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22.

nove snage opozicije postavile su temelj prema kojemu su pripremale zajednički izlazak na izbore 1938.¹⁰⁹ godine.

Na području kotara Đurđevac HSS-ovci su tada bili odlično organizirani te su kontrolirali sve segmente društva po selima. Organizacije na terenu utjecale su na općinska vijeća koja su po nalogu odbora stranke donosila odluke. Tako su utjecali na uzdržavanje škola, ubiranje doprinosa za osiguranje usjeva, doprinose za smještaj kotarskog načelnništva, namještanje stražara itd. Stranka je održavala redovite mjesečne konzultacije na razini kotara i tako kontrolirala rad na terenu. Radi uspješne koordinacije, na te su konzultacije pozivani i predsjednici općina. U stranci je vrlo oštro osuđen postupak Franje Novakovića i njegov ulazak u Narodnu skupštinu. U veljači 1938. u Đurđevcu je održana skupština na kojoj je kao izaslanik predsjednika Mačeka govorio Ivan Pernar. On je tom prigodom pred 500 ljudi žestoko kritizirao Novakovića. Postupak narodnog zastupnika za kotar Đurđevac inspirirao je HSS-ovce da organiziraju veliki skup i u Novakovićevim Molvama gdje su ga napali pred njegovim sumještanima. Na skupu u Molvama okupilo se 1200 ljudi, a glavni govornici bili su Vladimir Sabolić i novinar iz Zagreba Janko Tortić. Novakovićev postupak izazvao je trzavice u kotarskoj organizaciji, što je najviše došlo do izražaja u Pitomači gdje su se sukobili kotarski predsjednik stranke Luka Kovač i Novakovićev zamjenik Tomo Prepelec. U svibnju 1938. je umjesto Luke Kovača za novog predsjednika kotarske organizacije HSS-a izabran Petar Mađerić iz Virja. Zbog te situacije smijenjeni su i pojedini odbornici stranke u Molvama i Jelačićevu.¹¹⁰

Režimske strukture nastojale su reorganizirati ogranke JRZ-a, koji su u Podravini bili slabo aktivni. Banski vijećnik Martin Živko bio je predsjednik JRZ-a u Đurđevcu i samim time važan čovjek u kotarskoj organizaciji u kojoj je još tijekom 1937. provedena reorganizacija. Krajem svibnja 1938. Živko je održao sastanak s 15 članova stranke iz cijelog kotara, a na njemu je formirano predsjedništvo ogranka. Za predsjednika JRZ-a đurđevačkog kotara izabran je Živko, dok su potpredsjednici postali Vinko Dorić iz Molva, Franjo Kudumija iz Virja i Josip Horvat iz Jelačićeva. Tajnici su postali Antun Manestar iz Molva i Vukašin Radaković iz Đurđevca, a blagajnik Stjepan Šandor iz Đurđevca. Kao novi član stranke, zastupnik Franjo Novaković trebao je stranku ojačati privlačenjem seljaka đurđevačke Podravine.¹¹¹

HSS-ovci u kotaru Đurđevac održali su početkom studenoga sastanak na kojemu je kao izaslanik Predsjedništva sudjelovao Đuka Kenfelja. U raspravi o kandidaturama za izbore nisu se mogli usuglasiti, pa su odlučili da listu nosi netko izvana. Odlučeno je da zamjenik kotarskog kandidata bude Petar Mađerić iz Virja. Predsjedništvo stranke je zatim odlučilo da nositelj liste za đurđevački kotar bude Tomo Vojković iz Ilovskog Klokočevca. Vojković i Mađerić u kampanji su držali sastanke po cijelom kotaru i promovirali svoju stranku.¹¹²

Parlamentarni izbori održani su 11. prosinca 1938. godine. Na njima je vladina lista dobila 54 posto glasova i ostvarila 306 mandata, a lista Bloka udružene opozicije je s 45 posto glasova zbog nepravednog izbornog sustava ostvarila samo 67 mandata. Kako su vladini organi na razne načine vršili povredu zakona i krivotvorili izborne rezultate, broj opozicijskih glasova bio je vrlo respektabilan.¹¹³ Rezultati u Podravini bili su za snage režima veoma porazni jer je opozicijska lista na tim izborima osvojila najveći broj glasova od stvaranja zemlje. Na području kotara Đurđevac od ukupno 14.229 glasova, opozicijska lista Tome Vojkovića dobila je 98,5 posto, a lista JRZ-a,

¹⁰⁹ TUĐMAN, Franjo. Hrvatska... Knjiga druga...Str. 165 - 171.

¹¹⁰ HDA. XXI. Br. 4886 i 5169.

¹¹¹ HDA. XXI. Br. 5169. i VI. Br. 1704.

¹¹² HDA. VI. Br. 1709.; HDA. XXI. Br. 5169 i 5195.; Podravske novine. Koprivnica, br. 42 i 48. 9 (1938.)

¹¹³ TUĐMAN, Franjo. Hrvatska... Knjiga druga...Str. 181 - 184.

koju je nosio Franjo Novaković, ostvarila je 1,5 posto. Istaknuta je bila i lista Jugoslavenskog narodnog pokreta (četnici) nositelja Pavla Arbutine, ali ona je dobila samo jedan glas.¹¹⁴

Izbori su u Podravini protekli mirno i bez nasilja, no načelnik kotara Koprivnica u svojim je izvješćima pisao da je na pristaše režima vršen psihološki teror. Tako su, prema njegovu mišljenju, provođenjem pritiska nad političkim protivnicima i politički neopredijeljenim osobama HSS-ovci uspjeli pod kontrolu staviti sve slojeve stanovništva. Teror mačekovaca je vršen bez svjedoka, čime je onemogućeno pokretanje kaznenog postupka protiv krivaca. Psihološki teror je snažno utjecao na općinske činovnike i učitelje u selima, koji su redom glasovali za opoziciju. Činovnici i učitelji su isticali kako ih vlasti nisu dovoljno štitile od HSS-ovaca te su bili pod stalnom prijetnjom fizičkih napada i opasnosti da će im općinski odbor dati otkaz. U đurđevačkoj Podravini aktivisti Hrvatske seljačke zaštite po nalogu HSS-a iz Zagreba kontrolirali su rad biračkih odbora. Oni su na biračkim mjestima držali stražu, a pratili su predsjednike biračkih odbora kad su nosili izborni materijal u kotarski sud u Đurđevcu.¹¹⁵

Načelnik kotara Đurđevac iznio je u svojim izvješćima mnoge podatke o tome kako su mačekovci kontrolirali situaciju uoči izbora i tijekom njih. Navodio je kako su nakon raspisivanja izbora po selima širene razne alarmantne vijesti. Prema njegovim informacijama, širilo se da se 11. prosinca održava plebiscit za samostalnu Hrvatsku i da su to posljednji izbori koje u Hrvatskoj raspisuje Beograd. Prijetilo se da će službu izgubiti svaki službenik koji ne bude glasovao za Mačeka, da će mirovinu izgubiti svaki umirovljenik koji ne bude glasovao za Mačeka i da će ih sve protjerati u Srbiju. Pritisak je vršen na učitelje i željezničare. Dvovlasnicima se govorilo da je mađarska vojska spremna na granici i da će okupirati sve zemljište do Drave ako ne budu glasovali za Mačeka. Širile su se i glasine da će se 18. prosinca sastati Hrvatski sabor te da će se formirati vlada u Zagrebu. Lugarima i pravoužiticima imovne općine Đurđevac pričalo se da je beogradska vlada za izborni fond od imovne općine uzela 600.000 dinara, tako da po toj verziji lugari neće dobiti plaću, a takse pravoužitnika će propasti. Pristašama režima u dvorišta su bacani leci Hrvatske seljačke zaštite u kojima im se prijetilo da će dobiti batine ako budu glasovali za JRZ. HSS-ovci su na izbore vozili stare i nemoćne te obilazili romska naselja i govorili stanovnicima tih naselja da ako ne izađu na izbore i ne glasuju za Mačeka, neće smjeti dolaziti prosjačiti te će ih se protjerati na Kosovo. Nakon izbora prijetnje HSS-ovaca su se i ostvarivale, a mnogi pristaše JRZ-a fizički su napadnuti i prijetilo im se.¹¹⁶

Rezultati izbora pokazali su koliko je ojačala opozicija te, usprkos formalnoj pobjedi režimske liste, uspjela uzdrmati Stojadinovića koji je zbog svoje nemogućnosti rješavanja hrvatsko-srpskih odnosa i vanjskopolitičkog približavanja Njemačkoj i Italiji gubio podršku kneza Pavla. To je početkom 1939. dovelo do pada Stojadinovićeve vlade i imenovanja Dragiše Cvetkovića za novog mandataru. Cvetković je najavio da je glavna zadaća njegove vlade sređivanje unutarnjih prilika i rješavanje hrvatskog pitanja. U takvim su okolnostima počeli razgovori Mačeka s knezom Pavlom te službeni pregovori s Cvetkovićem.¹¹⁷

Odnosi na državnoj razini i iščekivanje rezultata pregovora uglavnom su tempirali politički život u Podravini. U vrhu HSS-u kotara Đurđevac došlo je i prilikom ovih izbora do sukoba među strujama Sabolića i Matkova. Sabolić je namjeravao biti kandidat na izbornoj listi i za to su mu pripremali teren Šol, Kenfelja i Pernar, no ponovno je prevladala Matkova strana tako da, usprkos izvrsnom rezultatu na izborima, HSS đurđevačke Podravine nije dao svoga čovjeka u parla-

¹¹⁴ VELAGIĆ, Savo. Izbori..., nav. dj., str. 117 - 130.; KRUŠELJ, Željko. U žrvnju... Nav. dj. Dokument 192. Str. 307.

¹¹⁵ HDA. XXIII. Br. 112 i 128.

¹¹⁶ HDA. XXIII. Br. 112.

¹¹⁷ TUĐMAN, Franjo. Hrvatska... Knjiga druga...Str. 250 - 265.

ment. Sabolića je to veoma iznerviralo, a poslije je slijedom svojih političkih ideja napustio HSS i pridružio se ustašama.¹¹⁸

Stanovništvo kotara Đurđevac također je očekivalo rezultate pregovora i rješavanje hrvatskog pitanja. U tom su ozračju održavane akcije i priredbe HSS-ovih asocijacija. Gospodarska sloga u Virju organizirala je početkom 1939. Dan Gospodarske sloge, a tom je prigodom predavanje održao delegat organizacije iz Zagreba, ing. Vučković. Značajniji događaj održao se u srpnju 1939. u prekodravskom selu Repaš gdje je u povodu rođendana Vladka Mačeka pred 600 ljudi posvećen barjak Seljačke sloge. Tada su govore održali Mihovil Pavlek Miškina i Franjo Gaži te kao predstavnik središnjice iz Zagreba Slavko Findrik.¹¹⁹ Na istoj proslavi u Đurđevcu govorio je zastupnik Vojković.¹²⁰ Organizacije HSS-a po općinama održavale su skupštine na kojima se govorilo o događajima na državnoj razini. Zastupnik Tomo Vojković je nastojao prilikom toga izmiriti Sabolićevu i Matkovu stranu, ali nije uspio.¹²¹

Nakon potpisivanja sporazuma organizacije HSS-a su pokušale narodu objasniti važnost tog čina, pritom se boreći protiv komentara nezadovoljnika koji su ga kritizirali. Tomo Vojković je sredinom rujna 1939. održao sastanke u Đurđevcu pred 250 ljudi, Pitomači pred 600 ljudi i u Jelačićevu pred njih 50. Već 17. rujna prema uputi dr. Krnjevića održana je sjednica HSS-a đurđevačkog kotara na kojoj je također Tomo Vojković objašnjavao novonastalu političku situaciju.¹²² Nakon potpisivanja sporazuma ozakonjena je Hrvatska seljačka zaštita te je tada dobila i neke javne funkcije, poput čuvanja reda i mira, zaštita šuma i dr. Ona je formirala i »sudove dobrih ljudi«, koje su činili istaknutiji HSS-ovci, a oni su rješavali obiteljske nesuglasice, svađe, poljske štete, krađe i ostale manje sporove. Ti postupci vođeni su neovisno o žandarima koji se nisu smjeli u njih miješati. Pripadnici HSZ-a morali su imati odslužen vojni rok, a bili su organizirani u desetine, vodove, čete i bataljune, koji su zajedno na području kotara činili puk. Izvodili su vojne vježbe, a mnogi od njih su posjedovali lovačke puške i pištolje. Zapovjednici su nosili vojnička odijela, a ostali članovi HSZ-a su nosili zelene šešire. U Đurđevcu je bilo 150 članova HSZ-a, a njegov glavni organizator bio je Vladimir Sabolić koji je često komunicirao s Đukom Kenfeljom kao glavnim zapovjednikom zaštite za Hrvatsku. Organizacija HSZ-a s 35 članova postojala je u Kalinovcu, a na čelu joj je bio Rok Janković. U Virju je zaštita imala 100 pripadnika pod zapovjedništvom Marka Marčinka, a u Molvama je 25 članova HSZ-a vodio Petar Pošta.¹²³

ZAKLJUČNO

Politički život molvarske Podravine u razdoblju između dva svjetska rata treba promatrati u kontekstu prostora kotara Đurđevac i okolnih općina koprivničkog kotara. To je važno zato što je molvarska općina bila tek manji dio prostora kojemu je središte bio Đurđevac kao administrativno središte kotara. Molve su se tada razvijale u sjeni većih mjesta koja su se nalazila uz glavnu cestovnu i željezničku trasu, prije svega susjednog Virja kao jednog od većih sela u državi i Đurđevca kao sjedišta izbornog kotara. Uloga Molvi kao mjesta imala je značenje više u duhovnom

¹¹⁸ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.22.

¹¹⁹ HDA. VI. Br. 1991.

¹²⁰ HDA. XXI. Br. 5528.

¹²¹ HDA. XXI. Br. 5505.

¹²² HDA. XXI. Br. 5505 i 5528.

¹²³ HDA. 01.1561: SDS RSUP SRH. Br. 01.21. i Br. 01.22.

životu stanovništva Podravine, kao središte za hodočasnike koji su utjehu za sve nepravde tražili u blagoslovu Majke Božje Molvarske.

Kad je riječ o političkom životu, međuratno razdoblje u Molvama obilježio je HSS-ovac Franjo Novaković. Među mnogim seljacima koji su podržavali Radića, on se istaknuo kao inteligentan i sposoban organizator koji je uskočio na političku scenu nakon što su stranku napustili stari Radićevi suradnici koji su je i osnivali. Međutim, sudbina se poigrala i sa samim Novakovićem koji je 20-ih godina mnogo kontrirao disidentima, te ga odvela u ruke Stojadinoviću i režimskoj struji. Tada je na svojoj koži osjetio svu gorčinu i nezadovoljstvo stanovništva koje je podnosio Tomo Jalžabetić u vrijeme dok je on stvarao karijeru u HSS-u.

Stanovništvo Molva i okolnih mjesta nije bilo iznimka u davanju podrške Radiću i HPSS-u. Nakon stvaranja Kraljevine SHS na tom je području zapravo nastavljena tradicija koja je trajala otprije Prvoga svjetskog rata jer je Radić početkom 20. stoljeća često boravio u Podravini i držao sastanke. Podrška HSS-u nešto je smanjena nakon koaliranja s radikalima i to je bilo vidljivo u nešto slabijem rezultatu na parlamentarnim izborima 1927. godine. No, to osjetnije nije došlo do izražaja, a kamoli da bi imalo utjecaja na izbornu pobjedu Seljačko-demokratske koalicije.

U vrijeme diktature režimske su snage formirale skupinu svojih pouzdanika koji su gradili organizaciju vladina JRSD-a i pripremali organizaciju posjeta visokih dužnosnika, za što su bili nagrađeni visokim i uglednim dužnosničkim položajima. Režimske snage u središnjoj Podravini predvodili su tada bivši političari, disidenti HSS-a i drugih opcija. Pokušavali su uvjeriti narod da su oni promotori ideja pokojnog seljačkog vođe Stjepana Radića, čije je smjernice djelovanja svojom vladavinom nastavio jedino kralj Aleksandar. Koliko je njihov rad bio omražen među stanovništvom, najbolje pokazuju rezultati izbora nakon kraljeve smrti.

Glavni trn u oku snagama režima u vrijeme diktature bile su ilegalne ustaške organizacije koje su imale čvrsto uporište u krajevima uz Dravu. S tog su područja regrutirani i stanovnici ustaškog logora Janka-pusta u Mađarskoj, koji su vezu s Jugoslavijom održavali preko dvovlasnika i svojih pouzdanika uz granicu. Akcije ustaša na području molvarske Podravine svodile su se uglavnom na raspačavanje propagandnog materijala, krijumčarenje i prebacivanje pristaša na područje logora, a nešto kasnije planirani su i atentati na istaknute političare. Snage režima su pomno istraživale aktivnost ustaša uz granicu, a akcije glede suzbijanja terorističke opasnosti rezultirale su likvidacijama nekih ustaša.

Nakon diktature podrška HSS-u, koji je predvodio udruženu opoziciju, na području Podravine stalno je rasla. Velik doprinos u jačanju stranke imao je rad HSS-ovih asocijacija, preko kojih je stranka snažno širila svoj utjecaj među narodom. Krajem 30-ih godina ta je podrška dostigla svoj maksimum, tako da je 1938. opozicijska lista u kotaru Đurđevac gotovo konsenzusom pobijedila. Podrška koju je HSS imao na ovim područjima u međuratnom razdoblju ima svoje posljedice i do današnjih dana jer je taj dio Podravine danas poznat kao jedno od najjačih uporišta HSS-a.

SUMMARY

After the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes had been created, the elections and the entire inter-war period showed how the local population of Molve's Podravina supported and voted for Croatian Peasants' Party- HSS, leaving very little voters of the local population for any other political party. Regime-supported parties were active with local support of bureaucracy and ethnic Serbs, gendarme police and their repression with rising dissatisfaction of the peasants.

After its leader Radić arranged the admittance of the Croatian Peasants Party into the umbrella Peasants' International, his most devoted and most influential members from Podravina leave Radić. Consequently, popularity of the Party dropped in Podravina region, after Radić on national level entered a coalition with radicals. This was the reason why in 1927 elections, HSS won the least votes in the entire inter-war period.

After the 1931 parliamentary election, Podravina saw the formation of regime party JRSD, very unpopular with the folk. Authorities had trouble with members of the Ustashe, which was particularly disturbing in border regions, close to Ustashe paramilitary camp, located in Janka-Pushta in the neighboring Hungary. After the 1935 elections, regime parties were completely wiped out and popularity of the Peasants' and other opposition parties was almost palpable. HSS' branches were multiplying, which in turn weakened the influence of the rest of opposition and strengthened HSS, which was slowly taking over the local administration. 1938 elections showed full supremacy of the Peasants' Party in Podravina. In Molve, in the inter-war period, the most influential politician was Franjo Novaković, who in the late 1920s distinguished himself as the HSS leader in the region, winning the 1935 parliamentary elections as the head of the opposition in Đurđevac county.